

DPN 6877

भगवद्गीता / BHAGAVADGĪTĀ

Title :

Run. No. 7602

Cat. No.

Micro. No.

Subject *yogaśāstra*

Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt.- New. / Maith.- New. / New.- Nep. /

Size in cms. 22.5 x 11.2

Folios 74+19+11 Lines (in a page) 7

Compl. / Incompl.

देविदास

Chapt. / act /

Author / translator

1774

1787

Scribe / donor

मानदास सुगतदास

Date: NS / SS / VS / KS 1950 → 1922

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thiyasaphu / one side yellow

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

② इति श्रीमहाभागवते महापुराणे श्रीमद्भगवती गीतासूपानिषत्सूपानिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे हिमालयपार्वतीसंवादे उनविंशतिर्होमोऽध्यायः ॥ →

⑨

Fol. 72 b: इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

सैवध्यस्वरस्वण्डभूमिसामितसम्बदुगाश्वादिभू-

युक्ते वैक्रमैक घटश्चैव मोक्षे तपे मेचक ॥

पक्षे सर्वतिथौ शुद्धांसुदिवसे श्रीपुनर्गीताधिका

देविदाससु . . .

⑩ इति श्रीभगवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

भगवद्गीताको पोस्कार्ड

सन् १९८१ - १९८२
सन् १९८३ - १९८४

॥ भ. गी. ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ अस्य श्रीभगवद्गीतामालामंत्रस्य भगवान्
॥ १ ॥ ॐ वेदव्यासस्य धिरनुपकुंदः श्रीकृष्णः परमात्मा देवता अशेषान् च शेषे
चत्वं प्रज्ञावादांश्च भाष्येति बीजं सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शर
णं ब्रजेति शक्तिः अहंत्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा भुव ॥ इति की
कं नैनं छिंदंति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः शयंगुहाभ्यां नमः ॥ नवैनं
क्लेदयन्त्यापो न शेषयति मारुतः ॥ इति तर्जनीभ्यां नमः ॥ अक्षुद्यो यमदा
हो यमक्लेद्यो शेषेष्वेव च इति मध्यमाभ्यां नमः ॥ नित्यः सर्वगतः स्था

॥ एमः ॥
॥ १ ॥

णुरवलोक्य सनातनः ॥ इत्यनामिकाभ्यां नमः ॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि सत्
शेषसहस्रसं इति कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ नानाविधानि दिव्यानि नाना
वर्णाकृतानि चैतिकरतलकरपट्टाभ्यां नमः ॥ नवैनं क्लेदयन्त्यापो इति
शिखे स्वाह ॥ अक्षुद्यो यमदाहो यमिति शिखायै वयम् ॥ नित्यः सर्व
गतः स्थाणुरिति कवचाय हुं ॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि तिनेत्रत्रयाय वौष
ट् ॥ नानाविधानि दिव्यानि त्वस्त्राय फट् ॥ श्रीकृष्णप्रीत्यर्थं जपे विनि
योगः ॥ अथ ध्यानं ॥ पार्थाय प्रतिबोधिता भगवता नारायणेन स्व

॥भ-गी॥ यं आसेन ग्रथिता पुण्य मुनिना मध्ये महाभारते ॥ अद्वैतामृतवर्षिणी
 ॥२॥ भगवती महादसा ध्यायिनी मन्वन्ता मनसा दधामि भगवती ते भवदे
 विणी ॥१॥ नमोस्तुते व्यास विसाल बुद्धे प्रह्लाद विंदाय तपत्रनेत्र ॥ ये
 न त्वया भारत तैल पूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमयः प्रदीपः ॥२॥ प्रपन्नपारि
 ज्ञाता यतोत्र वैत्रैकपाण्ये ॥ ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीतामृता दुहेनमः
 ॥३॥ सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपालनन्दनः ॥ पार्थो वत्स सुधिर्भो
 का दुग्धं गीतामृतमहत् ॥४॥ वसुदेव सुतं देवं कंशचाणूरमर्दनं दे

॥रमः॥
 ॥२॥

वकी परमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुं ॥५॥ भीष्मद्रोणतया जयद्रथज
 लागांधारनीलोत्पलाशुल्यग्राहवती कृपेण वाहिनी कर्णेन वेला
 कुला ॥ अश्वत्थामविकर्णघोरमकरदुर्योधनावर्तिनी सोत्तीर्णा
 खलु पाण्डवारणवनदी कैवर्तकः केशवः ॥६॥ पारशर्यवचःसरोज
 ममलंगीतार्थगंधोत्कटं नानाख्यानककेसरं हरिकथासंबोधनावो
 धितं ॥ लोके सज्जनषट्पदैरूरुः पेपीयमानं मुदा भूयाद्भारतपंक
 जंकलिमलप्रधंसिनः श्रेयसे ॥७॥ मूकं करोति वाचालं पंगुलं धय

॥ भगी ॥
॥ ३ ॥

ते गिरिं ॥ यत्कृपातमहं वंदे परमानन्दमाधवं ॥ ८ ॥ यंत्रह्मावरणं प्ररुद्र
मस्तुः त्वन्वन्निदियैः स्तवैर्वैदैः सांगपदक्रमोपनिषदैर्गायंतियंसा
मगाः ॥ ध्यानावस्थिततर्जनेन मनसा पश्यंतियं योगिनो यस्यान्तं
न विदुः सुरसुरगणा देवा यतस्ते नमः ॥ ९ ॥ इति ध्यानं ॥ धृतराष्ट्र उवा
च ॥ धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ॥ मामकाः पाण्डवाश्चैव कि
मकुर्वत संजय ॥ १ ॥ संजय उवाच ॥ दृष्टानुपादवा नीकं मूर्खं दुर्व्योध
नस्तदा ॥ आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥ पश्यैतां पां

॥ रामः ॥
॥ ३ ॥

उपजाणामाचार्यमहतां चमूं ॥ मूर्खान् दुपदपुत्रेण तव शिष्येण धी
मता ॥ ३ ॥ अत्र भूय महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ॥ युयुधानो विराट्
श्च दुपदश्च महारथः ॥ ४ ॥ धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्य
वान् ॥ पुरजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥ ५ ॥ युधामन्युश्च वि
क्रांत उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ॥ सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्वस्व महार
थाः ॥ ६ ॥ अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ॥ नायकामम
सेन्यस्य संशयार्थं तान् ब्रवीमि ते ॥ ७ ॥ भवान्भीष्मश्च कर्णश्च द्रुपश्च

॥ भ. गी. ॥

॥ ४ ॥

समितिं जय ॥ अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदन्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥ अन्ये च
वरुणः शरमदर्थे त्यक्तजीविताः ॥ नानासैस्त्रप्रहरणः सर्वेषु द्रविषा
रदा ॥ ९ ॥ अपर्याप्तं तदस्माकं चलं भीष्माभिरक्षितं ॥ पर्याप्तं त्विदमेत
षां चलं भीष्माभिरक्षितम् ॥ १० ॥ अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः
॥ भीष्मेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥ ११ ॥ तस्य संजनयन् हर्षं कु
रुष्टश्च पितामहः ॥ सिंहनादं विनद्योच्चैः संखं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १२ ॥
ततः संखाश्च भेर्यश्च परावानकगोमुखाः ॥ सहसैवाभ्यहन्यन्त सश

॥ रामः ॥

॥ ४ ॥

दस्तुमुलो भवेत् ॥ १३ ॥ ततश्चैतैर्हयैर्युक्ते महति स्पर्दने स्थितौ ॥ माध
वः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शंखौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥ पांचजन्यं दृषी केशो
देवदत्तं धनं जय ॥ पौंड्रं दध्मौ महाशंखं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥
॥ अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ नकुलः सहदेवश्च सु
षोणमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥ काश्यपश्च परमेष्वासः शिखंडि च महारथः ॥
धृष्टद्युम्नो विराटश्च सान्विकिश्वा पराजितः ॥ १७ ॥ दुषदो द्रौपदेया
श्च सर्वशः पृथिवीपते ॥ सौभद्रश्च महाबाहुः शंखान् दध्नुः पृथक् पृथक्

॥भ.गी॥ क॥१॥सयोवो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि बुद्धारयन् ॥ नभश्च पृथिवीं चैव
 ॥५॥ तुमूलो व्यनुनादयन् ॥१५॥ अथ मवस्थितान् दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वज ॥
 ख३ प्रवृत्तेशै संपाते धनु रूयमपाण्डव ॥२०॥ दृष्ट्वा केशं तदा वाक्यमिदमाहम
 हीयते ॥ सेनयो रूभयो र्मध्वे रथं स्थापय मे युत ॥२१॥ यावदेतान् निरी
 क्षेहं यो द्रुकामानवस्थितान् ॥ कैर्मया सह यो द्रव्यमस्मिन् रणसमुद्य
 मे ॥२२॥ योत्स्यमानानवक्षेहं य एते व समागताः ॥ धार्तराष्ट्रस्य दुर्व
 क्षेयुर्क्षेप्रियविकीर्यव ॥२३॥ संजय उवाच ॥ एवमुक्त्वा दृष्ट्वा केशो गुडा

॥राम॥
 ॥५॥

केशेन भारत ॥ सेनयो रूभयो र्मध्वे स्थापयित्वा रथोत्तमं ॥२४॥ भीष्मद्रोण
 प्रमुखतः सर्वेषां च महोक्षितां ॥ उवाच पार्थ यश्चेतान् समवेतान् कुरु
 निति ॥२५॥ तत्रापश्यन् स्थितान् पार्थ पितृनयपिता महान् ॥ आवा
 र्यामानुतान् भ्रातृन् पुत्रान् पौत्रान् सखींस्तथा ॥२६॥ स्वसुरान्सुहृ
 द्भ्यैव सेनयो रूभयो रपि ॥ तान् समीक्ष्य सकौंतेयः सर्वान् वंधून् वस्थि
 तान् ॥२७॥ कृपया परया विष्टे विषीदन्निदमब्रवीत् ॥ अर्जुन उवाच ॥
 दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सं समुपस्थितं ॥२८॥ सीदंति मम गात्राणि मुखं

॥म-गी॥
॥६॥

वपरिशुष्यति॥वेपथुश्चशरीरेमेरोह्यश्चजायते॥२९॥गांजीवंसंसतेह
स्नातत्वकैवपरिदृष्टते॥नवशक्रोम्यवस्थानुंभ्रमतीवचमेमनः॥३०॥
निमित्तानिवपश्यामिविपरीतानिकेशवः॥नचश्रेयोनुपश्यामिह
त्वास्वनमाहवे॥३१॥नकांक्षेविजयंकृत्स्ननवरज्यंसुखानिव॥किंनो
राज्येनगोविंदकिंभोगैर्जीवितेनवा॥३२॥एवामर्थेकांक्षितंनोराज्यंभो
गाःसुखानिव॥तस्मेवस्थितायुद्धेप्राणंरूपंत्काधनानिव॥३३॥आ
चार्याःपितरपुत्रास्तथैववपितामहा॥मानुलाःश्वसुराःपौत्राःश्पालाः

॥रामः॥
॥६॥

संवन्धिनस्तथा॥३४॥एतान्नहंतुमिच्छामिघ्नतोपिमधुसूदन॥अपित्रै
लोक्यराज्यस्यहेतोःकिंनुमहाकृते॥३५॥निहत्यधार्तराष्ट्रान्नःकाप्री
तिःस्यान्ननाईन॥पापमेवाश्रयेदस्मान्हृत्वेतानाततायिनः॥३६॥त
स्मान्नार्हावयंहंतुंधार्तराष्ट्रान्स्वबोधवान्॥स्वजनंहीकयंहत्वासुखि
नःश्याममाधव॥३७॥यद्यप्येतेनपश्यंतिलोभोयहतवेतसः॥कुलक्षये
कृतंदोषंमित्रद्रोहवपातकं॥३८॥कथंनरोयमस्माभिःपापादस्मान्नि
वर्तितुं॥कुलक्षयेकृतंदोषंप्रपश्यद्भिर्जनार्दन॥३९॥कुलक्षयेप्रण

॥ भ.गी. ॥
॥ ७ ॥

संनिकुलधर्माः सनातनाः ॥ धर्मेन ह्येकलंकृतमधर्मोभिभवत्युत
॥ ४० ॥ अधर्माभिभवान्कामप्रदुष्यन्तिकुलस्त्रियः ॥ खीमुदुष्टसुबाह्वे
य जायते वर्णसंकरः ॥ ४१ ॥ संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ॥
पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिंडोदकक्रिया ॥ ४२ ॥ दोषैरेतैः कुलघ्नानां
वर्णसंकरकारकैः ॥ उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च सास्वताः ॥
४३ ॥ उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्यानां जनार्दनः ॥ नरके नियतं वासो
भवति त्वनुसुश्रमः ॥ ४४ ॥ अहो वत् महत्यापे कर्तुं व्यवसिता वयं ॥ य

॥ रामः ॥
॥ ७ ॥

द्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥ यदि मामप्रतीकारमश
स्वशस्त्रपाणयः ॥ धार्तराष्ट्रारणे हन्युस्तन्मैक्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥ सं
जय उवाच ॥ एवमुत्कार्जुनः संखेरथोपस्थ उपाविशत् ॥ विसृज्य
ससंवापं शोकसंविग्रमानसः ॥ ४७ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनिष
त्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादो नाम
प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ संजय उवाच ॥ तंतथा कृपया विष्टमश्रु पूर्णकु
लेशणं ॥ विषीदंतमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥ श्रीभगवानु

॥ भगी ॥ वाच ॥ कुतस्त्वाकस्मलमिदं विद्यमेतमुपस्थितं ॥ प्रनार्यजुष्टमखर्ष
 ॥ ५ ॥ मकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥ तैव्यं मास्मगमः पार्थ नैतत्त्वष्टुपपद्यते ॥
 शुद्रं हृदयदौर्वल्यंत्यक्तोतिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ कथंभी
 षमहं संखेद्रोणं वमधुसूदन ॥ ४ ॥ स्वभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हा व
 नय ॥ रिसूदै ॥ ४ ॥ गुरुन हत्वा हि महानुभावान् श्रेयोभोक्तं भैक्ष्यमपीह लो
 के ॥ हत्वार्थकामांस्तु गुरुनिहैव भुंजीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥
 ॥ ५ ॥ न वै तद्विग्रः कतरन्नो गरीयो यद्वायये मया दिवानो जयेयुः ॥

॥ रामः ॥
 ॥ ५ ॥

यानेव हत्वा न जिज्ञो विद्यामस्तेव स्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्रा ॥ ६ ॥ का
 र्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेता ॥ यद्धुयः स्या
 निश्चितं ब्रूहि तन्मेशिष्यस्ते हं शधिमां त्वां प्रपन्नं ॥ ७ ॥ न हि प्रपश्या
 मि ममापनुद्याद्यच्छोकमुच्छोषणमिंद्रियाणां ॥ अवाप्य भूमावस
 पत्नमृद्धं राज्ञं सुएणामपि वाधिपत्यं ॥ ८ ॥ संजय उवाच ॥ एवमुक्त्वा
 हृषीकेशं गुडाकेशः परंतप ॥ न योत्स्य इति गोविंदमुत्क्रान्तूष्णीं व
 भूवह ॥ ९ ॥ तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारता ॥ सेनयो रूभयोर्म

॥ भगी ॥
॥ ह ॥

धेविषीदन्नमिदं ववः ॥ १० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अशोच्यानन्वशेव
ह्वं प्रजावादांश्च भाषसे ॥ गता स न गता संश्वनानुशोचंति पंडिताः
॥ ११ ॥ न त्वेवाहं जानुना संनत्वं ने मे जनाधिया ॥ न वै वनभविष्या
मः सर्ववयमतः परं ॥ १२ ॥ देहिनोस्मिन् यथा देहे कौमार्यौवनं जरा ॥
तथा देहान्तरप्राप्तिर्द्वा रस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥ मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय
शीतोष्णसुखदुःखदाः ॥ आगमापायिनो नित्यास्तांस्मिति क्षस्वभा
रतः ॥ १४ ॥ ये हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ॥ समदुःखसुखं धीरः

॥ रामः ॥
॥ ८ ॥

सौमत्तत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥ नाशतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः
॥ उभयोरपि दृष्टो न ह्यनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥ अविनाशितुर्नाशो हि
येन सर्वमिदं ततः ॥ विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥
अंतवन्तश्चेदेहानित्यसोक्ताः शरीरिणः ॥ अनासिनो प्रमेयस्य तस्या
गुह्यस्वभारत ॥ १८ ॥ य एनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं मन्यते हा ॥ उभौ तौ न
विजानीतौ नायं हंति न हन्यते ॥ १९ ॥ न जायते म्रियते वा कदाचित्ना
यं भूत्वा भविता वा न भूयः ॥ अजो नित्यः शाश्वतो यं पुराणो न हन्य

॥ भ. गी. ॥
॥ १० ॥

तेहन्पमानेशरिरे ॥ २७ ॥ वेदाविनाशिनं नित्यं यएनमजमवयं ॥ कथं
सपुसः पार्थकं घातयति हंतिकं ॥ २८ ॥ वासांसि जीर्णानि यथा वि
हाय नवानि गृह्णाति नरोपराणि ॥ तथा शरीराणि विहाय जीर्णा
न्यन्यानि संयाति न मामिदेह ॥ २९ ॥ नैनं छिंदंति शस्त्राणि नैनं दह
ति पावकः ॥ नैनं क्लेदयन्त्यापो न ब्रूयति मारुत ॥ ३० ॥ अद्वैतो य
मदाद्यो यमक्लेद्यो शोष्य एव च ॥ नित्यः सर्वगतः स्थानुरखलो यमं स
नातनः ॥ ३१ ॥ अवक्तो यमविं त्यो यमविकारो यमुच्यते ॥ तस्मादे

॥ रामः ॥
॥ १० ॥

वो विदित्वैनं नानुशोचिर्महसि ॥ ३२ ॥ प्रथमै न नित्यं जातं नित्यं वा
मन्यसे मृतं ॥ तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचिषुर्महसि ॥ ३३ ॥ जात
स्पृहिक्रवोर्मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ॥ तस्मादपरिहार्ये र्थे न त्वं शो
चिषुर्महसि ॥ ३४ ॥ अवाक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ॥ अ
व्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ ३५ ॥ आश्चर्यवत्पश्यति कश्चि
देनमाश्चर्यवददति तथैव चान्यः ॥ आश्चर्यवच्चैव मन्यः शृणोति
श्रुत्वाप्येनं वेदनश्चैव कश्चित् ॥ ३६ ॥ देही नित्यमवघोयं देहे सर्व

॥ ५ गी ॥
॥ ११ ॥

स्वभारत ॥ तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शो विनुर्महसि ॥ ३० ॥ स्वधर्म
मपि वा वेक्ष्य न वि कं पितुर्महसि ॥ धर्माद्विमुक्ता कुं यो न्य त्क्षत्रियस्य
न विद्यते ॥ ३१ ॥ यदृक्ष्या चोपय नं स्वर्गद्वार मपावृतं ॥ सुखिनः क्षत्रि
याः पार्थ लभते पुद्ग मीदृशं ॥ ३२ ॥ अथ चे त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न क
रिष्यसि ॥ ततः स्वधर्म कीर्ति च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥ अकी
र्ति वापि भूतानि कथयिष्यन्ति ते व्ययां ॥ संभावितस्य वा कीर्तिर्मर
णादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥ भयाद्रणादुपरतं ॥ मस्य ते त्वां महारथा ॥ ये

॥ राम ॥
॥ ११ ॥

षो वत्सवं वरुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवं ॥ ३५ ॥ अवाच्यवादांश्च बहून्व
दिष्यन्ति तवाहिताः ॥ निदंतस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किं ॥ ३६ ॥ इतो
वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा बाभोक्ष्यसे महिं ॥ तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धा
यकृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥ सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ॥ त
तो युद्धाय युज्यश्च नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥ एषा तेभिहिता सांख्ये
बुद्धिर्योगे त्विमांश्चणुः ॥ बुद्ध्या युक्तो यथापार्थ कर्मबंधं प्रहास्यसि
॥ ३९ ॥ नेहा भिक्कमणा शो लित प्रत्यवायो न विद्यते ॥ स्वल्पमप्यस्वध

॥ भगी ॥
॥ १२ ॥

मस्य ज्ञायते महतो भयात् ॥ ४० ॥ व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन
वज्रशाखासनेन तान्श्वबुद्धयो व्यवसायिनां ॥ ४१ ॥ यामिमां पुष्पितां वा
चं प्रवदन्त्यविपश्चितः ॥ वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥
४२ ॥ कामात्मानः स्वर्गपराजन्मकर्मफलप्रदो ॥ क्रियाविशेषवज्जलां
भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ भोगैश्वर्यं प्रसक्तानां तथा पदहृतचेतसां ॥
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ ४३ ॥ त्रैगुण्यविषया
वेदानि त्रैगुण्यो भवार्जुन ॥ निर्द्वन्द्वो नित्य सत्त्वस्थो निर्योगक्षेम

॥ रामः ॥
॥ १२ ॥

आत्मवान् ॥ ४४ ॥ यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ॥ तावान्सर्वं
शुदैवे शुब्रास्त्रणस्पतिजानतः ॥ ४५ ॥ कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फले
शुक्लावनः ॥ मा कर्मफलहेतुर्भूर्माने संगोस्तु कर्मणि ॥ ४६ ॥ योग
स्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनं जयः ॥ सिद्धसिद्धोः समो भूत्वा स
मत्वं योग उच्यते ॥ ४७ ॥ दुरेण्यवरं कर्म बुद्धियोगा धनं जयः ॥ बुद्धौ श
रणमचिह्नरूपणाः फलहेतवः ॥ ४८ ॥ बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सु
कृतदुःकृते ॥ तस्माद्योगाय युज्यस्व योगकर्मसुकौशलं ॥ ४९ ॥ क

॥भगी॥
॥१३॥

मजं बुद्धिमुक्ताहफलं त्यक्तामनीषिणः ॥ जन्मबंधविनिर्मुक्ताः
पदंगच्छन्त्यनामये ॥ ५१ ॥ यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ॥
तदा गंगा सिनिर्वेदं श्रोतव्यं श्रुतं तस्य च ॥ ५२ ॥ श्रुतिविप्रतिप
न्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ॥ समाधावचला बुद्धिस्तदा योग
मवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधि
स्थस्य केशव ॥ स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत ब्रजेत किं ॥ ५४ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ प्रजहाति यदा कामान्सर्वान् पार्थ मनोगता

॥रामः॥
॥१३॥

न ॥ आत्मन्येवात्मनानुष्ठस्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥ दुःखेष्वनु
द्विगमनाः सुखेषु विगतस्तह ॥ वीतरागभयक्रोधस्थिधीर्मुनि
रुच्यते ॥ ५६ ॥ यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तप्याप्यशुभाशुभं ॥ नाभिनं
दति न द्वेष्टि न स्य प्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥ यदा संहरते वायं कूर्माणां
नीव सर्वशः ॥ इन्द्रियाणीन्द्रियार्थभ्यस्तस्य प्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥
विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ॥ रसवर्जसोऽप्यस्य परं ह
ृद निवर्तते ॥ ५९ ॥ यततो ह्यपिकौंतेय पुरुषस्य विपश्चितः ॥ इन्द्रि

॥भर्गी॥

॥१४॥

याणि प्रमाथीनि हरंति प्रसभं मनः॥६४॥ तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आ-
सीत मत्परः॥ वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६५॥ ध्या-
यतो विषयानुपसंगस्तो मुपजायते॥ संगो ज्ञायते कामः का-
माक्तो बोधिजायते॥६६॥ क्रोधाद्वदति संमोहः संमोहात्स्मृतिवि-
भ्रमः॥ स्मृतिभ्रंशो दुर्ध्रिनाशो बुद्धिनाशोऽप्यरागपतिः॥६७॥ रागद्वे-
षवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन्॥ आत्मवशैर्विधेयात्मा प्रसा-
दमधिगच्छति॥६८॥ प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते॥ प्रस-

॥रामः॥

॥१४॥

न्वेतसोऽसुबुद्धिः पर्यवतिष्ठति॥६५॥ नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न वा-
युक्तस्य भावना॥ न वा भावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखं॥६६॥ इन्द्रि-
याणां हि चरतां यन्मनो नुविधीयते॥ तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नो व-
मिवांभसि॥६७॥ तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः॥ इ-
न्द्रियाणांन्द्रियार्थभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६८॥ यानि शास्वभू-
तानां तस्यां जागर्तिसंयमी॥ यस्यां जाग्रति भूतानि सानि शापय-
तो मुनेः॥६९॥ आपूर्यमाणमवलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति

॥ भ.गी. ॥
॥ १५ ॥

यद्यत् तदन्तामायं प्रविशति सर्वं स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥
७० ॥ विहाय कामान्मा सर्वान् प्रमांश्चरति निस्पृहः ॥ निर्ममो नि
रहंकारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥ एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां
प्राप्य विमुह्यति ॥ स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्म निर्वीणमुच्छति ॥
७२ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्री
कृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ अर्जुन उवा
च ॥ ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ॥ तत्किं कर्मणि

॥ रामः ॥
॥ १५ ॥

घोरेमांनियोजयसि केशव ॥ १ ॥ व्यामिश्रेणैव वाक्येन बुद्धिं मोहयसी
व मे ॥ तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयो ह माप्नुयां ॥ २ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
लोकेऽस्मिन् द्विविधानि शृणु प्रोक्ता मया न घृणां ॥ १ ॥ ज्ञानयोगेन
सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनां ॥ ३ ॥ न कर्मणामनारंभानैककर्म्यं
सुखं श्रुते ॥ न च संमत्तनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥ न हि कश्चि
त्क्षणमपि जानुति श्रुत्य कर्म कृतं ॥ कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्र
कृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥ कर्मन्द्रियाणि संयम्य यः प्राप्नोति मनसा स्मरन् ॥ ६ ॥

॥ भ.गी. ॥
॥ १६ ॥

द्विषार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥ यत्स्त्विन्द्रियाणि म
नसानियम्पारभतेर्जुन ॥ कर्मन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्य
ते ॥ ७ ॥ नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ॥ शरीरयात्रापि
वतेन प्रसिद्धेऽकर्मणः ॥ ८ ॥ यत्तार्थात्कर्मणो न्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ॥ तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसंगः समाचर ॥ ९ ॥ सहयताः प्रजाः स
ह्यापुरेवा च प्रजापतिः ॥ अनेन प्रसविष्य मे स वोस्त्विष्टकामधु
क् ॥ १० ॥ देवान्भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः ॥ परस्पां भावयन्तः

॥ रामः ॥
॥ १६ ॥

श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥ इष्टान् भोगान् ह्रिवो देवा दास्यन्ते यज्ञभावि
ता ॥ ते ह ज्ञानं प्रदायैभ्यो यो भुंक्ते स्तेन एव स ॥ १२ ॥ यज्ञशिष्टाशि
नः संतो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ॥ भुंजन्ते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्म
काणां ॥ १३ ॥ अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ॥
यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥ कर्मब्रह्माद्भवति प्रवि
त्राक्षरसमुद्भवः ॥ तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितं ॥ १५ ॥ ए
वं प्रवर्तितं ब्रह्म नानुवर्तयतीह यः ॥ अघायुरिन्द्रियाणामोमोहं पा

॥ भगी ॥
॥ १७ ॥

र्षसजीवति ॥ १६ ॥ यत्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतत्प्रश्नमानवः ॥ आ
त्मनेव वसंतु श्रुतस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥ नैव तस्य कृते नार्थो ना
कृते नैह कश्चन ॥ न वा स्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥ तस्मा
दसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचरेत् ॥ असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नो
ति प्रसूय ॥ १९ ॥ कर्मणोर्वाहं संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ॥ लोकसं
ग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥ यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेव तरे
जनः ॥ स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥ न मे पार्थास्तिक

॥ रामः ॥
॥ १७ ॥

र्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ॥ नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्ज एव च कर्मणि ॥
२२ ॥ यदि ह्येवं न वर्तयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ॥ मम वर्त्मानुवर्तते मनु
ष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥ उत्सीदेयुराग्ने लोका न कुर्यां कर्मवेदहं ॥ संक
रस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामि माः प्रजाः ॥ २४ ॥ सक्ताः कर्मण्यपि द्वां
सो यथा कुर्वन्ति भारतः ॥ कुर्याद्दिदंस्तथा सक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्र
हः ॥ २५ ॥ न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ॥ जोषयेत्सर्वकर्म
णिविघ्नान्पुक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥ प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः क

॥ भ. गी. ॥ मां लिख सर्वशः ॥ अहंकारविमूढात्माकर्त्ताहमिति मन्यते ॥ ७ ॥ तत्त्वविनु
 ॥ १८ ॥ महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ॥ गुणगुणेषु वर्तते इति मत्वा न सज्जते ॥
 २८ ॥ प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ॥ तानकृत्स्नविदो मंदा
 न्कृत्स्नविन्नविवालयेत् ॥ २९ ॥ मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्या ध्या
 त्मचेतसा ॥ निराशी निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥ ये मे मत
 मिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ॥ श्रद्धावन्तो न स्युः तो मुच्यन्ते तेऽपि क
 र्मभिः ॥ ३१ ॥ ये चेत्तदभ्यस्यन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतं ॥ सर्वज्ञानविमू

॥ रामः ॥
 ॥ १८ ॥

नि २
 ङां स्तान्निद्रिनिष्ठा नचेतसः ॥ ३२ ॥ सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेः ज्ञानवान
 पि ॥ प्रकृतिं यांति भूतानि ग्राहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥ इन्द्रियस्येन्द्रियस्या
 र्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ॥ तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३४ ॥
 श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ स्वधर्मे निधनं श्रेयः प
 रधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥ अर्जुन उवाच ॥ अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं वरति
 पूरुषः ॥ अनिच्छन्नपि बालोऽयं कृत्वा दिव नियोजितः ॥ ३६ ॥ श्रीभगवानु
 वाच ॥ कामस्य क्रोधस्य रजो गुणसमुद्भवः ॥ महाशनो महापाप्मा

॥ भ. गी. ॥
॥ १९ ॥

विद्येन मिह वै रिए ॥ ३७ ॥ भूमेनात्रियते वह्नियथादर्शे मतेन च ॥ यथो
त्वेनाद्युतो गर्भस्तथा तेनेदमाद्युतं ॥ ३८ ॥ आद्युतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नि
त्यवैरिए ॥ कामरूपेण कौंतेय दुःपरेणानलेन च ॥ ३९ ॥ इन्द्रियाणि
मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ॥ एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमाद्युत्यदेहि
नं ॥ ४० ॥ तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरत र्षभ ॥ पाप्मानं प्रजहि ह्ये
नं ज्ञानविज्ञाननाशनं ॥ ४१ ॥ इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु स ॥ ४२ ॥ एवं बुद्धेः परं बुद्ध्या संल

॥ रामः ॥
॥ १९ ॥

भ्यात्मानमात्मना ॥ जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदं ॥ ४३ ॥ इति
श्रीभगवत्गीतासूपनियत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसं
वादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इमं विव
स्वते योगं प्रोक्तवाहनमव्ययं ॥ विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवे ब्र
वीत् ॥ १ ॥ एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ॥ सकालेनेह महता योगो
नष्टः परंतप ॥ २ ॥ स एवायं मया तेन प्रोक्तः पुरातनः ॥ भक्तो मी
मे सखा वेति रहस्यं ह्यतदुक्तं ॥ ३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ अपरं भवतो जन्म

॥ भ. गी. ॥
॥ २० ॥

परं जन्म विवस्वतः ॥ कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥ श्री
भगवानुवाच ॥ बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ॥ तान्पहं वेद
सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥ अजोऽपि सन्नमयात्मा भूतानां मीश्व
रोऽपि सन् ॥ प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥ यदाय
दा हि धर्मस्य शानिर्भवति भारत ॥ अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं स
जाम्यहं ॥ ७ ॥ परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुःकृतां ॥ धर्मसंस्था
पनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥ ८ ॥ जन्मकर्मवमेदिव्यमेव यो वेत्ति त

॥ रामः ॥
॥ २० ॥

त्वतः ॥ त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ९ ॥ वीतरागभय
क्रोधामन्मयामायायाश्चिन्ता ॥ बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमाग
ताः ॥ १० ॥ ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहं ॥ मम वर्त्मानुवर्तन्ते
मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥ कांक्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देव
ताः ॥ क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥ चातुर्वर्ण्यमया
सृष्टं गुरां कर्मविभागशः ॥ तस्य कर्तारमपि मां विद्वक्कर्तारमुच्यते ॥
१३ ॥ न मां कर्मणि लिप्सन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ॥ इति मां योभिजाना

॥ भगी ॥
॥ २१ ॥

निकर्मभिनसवध्यते ॥ १४ ॥ एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ॥
कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतं ॥ १५ ॥ किं कर्म किमकर्मेति क
वयोऽप्यत्र मोहिताः ॥ तत्तत्कर्म प्रवक्ष्यामि यद्ज्ञात्वा मोक्षसे शुभात् ॥
१६ ॥ कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं विकर्मणः ॥ प्रकर्मणश्च बोद्धव्यं ग
हना कर्मगतिः ॥ १७ ॥ कर्मण्यकर्मयः पश्येदकर्मणि च कर्मयः ॥ स बु
द्धिमान्मनुष्ये युसयुक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥ यस्य सर्वं समा रंभाः का
मसंकल्पवर्जिताः ॥ ज्ञानाग्निदग्धकर्माणो तमाहुः पंडितं बुधाः ॥

॥ रामः ॥
॥ २१ ॥

॥ १९ ॥ त्यक्त्वा कर्म फलासंगं नित्यं तत्प्रो निराश्रयः ॥ कर्मण्यभिप्रवृ
त्तोऽपि नैव किंचित्करोति स ॥ २० ॥ निराशीर्यत्तचित्तात्मा त्यक्तसर्व
परिग्रहः ॥ शरीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाश्रितिकिल्बिषं ॥ २१ ॥ यदृच्छा
लाभसंयुष्टो द्वंद्वं चातीतो विमत्सरः ॥ समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि
न निबध्यते ॥ २२ ॥ गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ॥ यज्ञाया
चरतः कर्मसमग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥ ब्रह्मर्षिणं ब्रह्म हविर्व्रह्माग्नेौ ब्र
ह्मणो हुतं ॥ ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्म कर्म समाधिना ॥ २४ ॥ देवमेवापरे

॥भर्गी॥

॥२३॥

यत्तं योगिनः पर्युपासते ॥ ब्रह्माग्नावपरे यत्तं यत्ते नैवोपजुहति ॥ २५ ॥
श्रोत्रादीनिन्द्रियाण्येसंयमग्निषु जुहति ॥ शब्दादीन्विषयान
न्येन्द्रियाग्निषु जुहति ॥ २६ ॥ सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्मा
णि वापरे ॥ आत्मसंयमयोगाग्नौ जुहति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥ द्रव्य
यज्ञास्तपोयज्ञायोगयज्ञास्तथापरे ॥ स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यत्तयः
संशितव्रताः ॥ २८ ॥ अपाने जुहति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ॥ प्राणा
पानगतीरुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥ अपरे नियताहाराः प्रा

॥रामः॥

॥२२॥

णान्प्राणेषु जुहति ॥ सर्वेष्वेते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषा ॥ ३० ॥ य
ज्ञशिष्टाश्च भुजो यांति ब्रह्मसनातनं ॥ नायं लोकोऽस्य यज्ञस्य कुतो
न्यः कुरु सत्तम ॥ ३१ ॥ एवं बहुविधायज्ञावितता ब्रह्मणे मुखे ॥ क
र्मज्ञानविद्धिता सर्वा नैवं ज्ञात्वा विमोक्षसे ॥ ३२ ॥ श्रेयान्द्रव्यमप्याद
ज्ञाज्ञानयज्ञः परं तपः ॥ सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ३३ ॥
तदिदं प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ॥ उपदेश्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिन
स्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥ यज्ञात्मानं पुनर्माहमेवं यास्यसि पांडव ॥ येन भू

॥भ.गी॥

॥२३॥

तान्यशेषेण द्रष्टव्यं तस्मात्तथो मयि ॥३५॥ अपि वेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पा
पकृतमः ॥ सर्वज्ञानप्रवेनेनैव ह जिनं संतरिष्यसि ॥३६॥ यथैधांसि स
मिद्वेगिर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ॥ ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कु
रुते तथा ॥३७॥ न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ॥ तत्सर्वं योगसं
सिद्धः कालेनात्मनि विंदति ॥३८॥ अर्द्धावाह्नयन्ने ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रि
यः ॥ ज्ञानं लब्ध्वा परं शान्तिमविरेणधि गच्छति ॥३९॥ अर्द्धावाह्नयन्ने
नश्च संशयात्मा विनश्यति ॥ नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मा

॥रामः॥

॥२३॥

न ॥४०॥ योगसंन्यस्तकर्माणां ज्ञानं संछिन्नं संशयं ॥ आत्मवंतं न कर्मा
णि निवर्धन्ति धनं जय ॥४१॥ तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्म
नः ॥ छिन्त्वेन संशयं योगमातिष्ठेति ह भारत ॥४२॥ इति श्रीभगवद्गीता
सूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसंन्या
सयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ अर्जुन उवाच ॥ संन्यासं कर्मणां कृष्ण
पुनर्योगं वदसि ॥ यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितं ॥१॥ श्रीभग
वानुवाच ॥ संन्यासः कर्मयोगश्च निश्चयः संकरावुभौ ॥ तयोस्तु कर्म

॥ भ. गी. ॥ संन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥ ज्ञेयः स नित्य संन्यासी यो न द्वेष्टि
 ॥ २४ ॥ न को क्षतिः ॥ निर्द्वेषो हि महाबाहो सुखं वंधात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ सांख्ययो
 गोपुग्वालाः प्रवदन्ति न पंडिताः ॥ एकमप्यास्थितः सम्यग्गुभयोर्वि
 दते फलं ॥ ४ ॥ यत्सारं यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ॥ एकं
 साख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥ संन्यासस्तु महाबाहो दु
 खमाप्नुमयोगतः ॥ योगयुक्तो मुनिर्व्रतनविरेण धिगच्छति ॥ ६ ॥
 योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः ॥ सर्वभूतात्मभूता

॥ रामः ॥
 ॥ २४ ॥

त्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥ नैव किंचित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्व
 वित् ॥ पश्यन् भूत एव न स्पृशन् जिघ्रन् न श्रन् गच्छन् च पन्थसन् ॥ ८ ॥
 प्रलपन् विसृजन् गृह्णन् निमिषं निमिषं नपि ॥ इन्द्रियाणीन्द्रिया
 र्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ९ ॥ ब्रह्मण्यधाय कर्माणि संगंत्य त्का
 करेति यः ॥ लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ॥ १० ॥ कायेन मनसा
 बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ॥ योगिनः कर्म कुर्वन्ति संगंत्य त्कात्मबुद्ध
 ये ॥ ११ ॥ युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिं नैष्टिकीं ॥ अयुक्तः कामकारे

मप्नोति

॥५ गी॥
॥२५॥

एतत्फलं सक्तो निबध्यते ॥१२॥ सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं व
शी ॥ न वदारे पुरे देहे नैव कुर्वन्नकारयन् ॥१३॥ न कर्तव्यं न कर्माणि
लोकस्य सुजतिप्रभुः ॥ न कर्म फलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥१४॥ ना
दत्ते कस्य त्वापे न वैव सुकृतं विभुः ॥ अज्ञानेनादृतं ज्ञानं तेन मुह्यंति
जंतवः ॥१५॥ ज्ञानेन तु तदज्ञानं ये बां नाशितमात्मनः ॥ ते यामादित्य
व ज्ञानं प्रकाशयन्ति तत्परं ॥१६॥ तदुद्वयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तस्य
एयणाः ॥ गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्द्धूतकल्मषाः ॥१७॥ विद्याविन

॥रामः॥
॥२५॥

यसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ॥ अनी वैवश्वपाके च पंडिताः समदर्शि
नः ॥१८॥ इहैव तैर्जितः सर्गो ये बां साम्ये स्थितं मनः ॥ निर्दोषं हि समं ब्रह्म
तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥१९॥ न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियं
स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मि स्थितः ॥२०॥ बाह्यस्य र्शे च सक्तात्मा विं
दत्यात्मनियत्सुखं ॥ स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते ॥२१॥ ये
हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ॥ आद्यंतवंतः कौंतेय न ते शु्रम
ते बुधः ॥२२॥ शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात् ॥ काम

॥भ.गी॥
॥२६॥

कोधोद्वेगं सयुक्तः सुखी नरः ॥२३॥ यो नः सुखो नरमस्तथा तज्ज्यो
तिरेव यः ॥ स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्म भूतो धिगच्छति ॥२४॥ न भंते ब्रह्म
निर्वाणं मयः क्षीणः कल्मषाः ॥ छिन्नदेहा यतात्मानः सर्वभू
तहिते रताः ॥२५॥ कामक्रोधविषुक्तानां यतीनां यतचेतसां ॥ अभितो
ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनां ॥२६॥ स्पर्शं कृत्वा वहिर्वाद्यांश्च
भुञ्ज्यन्ते भुवोः ॥ प्राणपानौ समो कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणो ॥२७॥ ॥रामः॥
यतेंद्रियमनो बुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ॥ विगते ह्यभयकोधो यः स ॥२८॥

दायुक्त एव सः ॥२९॥ भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरं ॥ सुहृदं सर्व
भूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमकुरुति ॥३०॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनि
षत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे संन्यासयोगो ना
म पंचमोऽध्यायः ॥५॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं
कर्मकरेति यः ॥ स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥१॥ यं
संन्यासमिति प्राकुर्योगं तं विद्विषां डवः ॥ न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो यो
गी भवति कश्चन ॥२॥ आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ॥ यो

॥भगी॥

॥३॥

गारुडस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ यदा हि नेंद्रियार्थेषु न कर्मस्व
नुषज्जाते ॥ सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥ उद्धरेद्वा
त्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ॥ आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव
रिपु एतमनः ॥ ५ ॥ बंधुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ॥ अना
मनसु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥ जितात्मनः प्रशान्तस्य परमा
त्मा समाहितः ॥ शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥ ज्ञा
नवितान्तप्रप्राप्तात्मा कूटस्थो विजितेंद्रियः ॥ युक्त इत्युच्यते योगीस

॥राम॥

॥३॥

मलोद्धारमकांचनः ॥ ८ ॥ सुहृन्मित्रार्युत्तममध्यक्षेष्ण्वंधुषु ॥ साधु
षु पितृपापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥ योगी युंजीत सततमात्मा
नं रहसि स्थितः ॥ एकाकी यतचित्तात्मानि एशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥
शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ॥ नात्युक्लितं नातिनीचं
चैलाजिनकुशोत्तरं ॥ ११ ॥ तत्रैकाग्रं मनकृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः
॥ उपविश्या सने युंज्या योगमात्मविभुद्वये ॥ १२ ॥ समं कायशिरोग्रीवं
धारयन् न च तं स्थिरं ॥ संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन्

॥भ.गी॥ ॥१२॥ प्रशान्तात्माविगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ॥ मनः संयम्य मच्चित्तो
 ॥२८॥ युक्त आसीत्त मत्परः ॥१४॥ युञ्जन्नेवं सदात्मानं यो गीनीयतमानसः ॥
 शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थां मधिगच्छति ॥१५॥ नात्यश्रतस्तु योगो
 स्ति न वैकांतमनश्चतः ॥ न चानिखप्रशीलस्य जाग्रतो नैव वाग्जुनः ॥
 १६॥ युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ॥ युक्तस्वप्नबोधस्य योगो
 भवति दुःखहा ॥१७॥ यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ॥
 निस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥१८॥ यथादीपो निवान

॥रामः॥
 ॥२८॥

स्थो नेंगते सोपमा स्मृता ॥ योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्म
 नः ॥१९॥ यत्रोपसृते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ॥ यत्र वैवात्मनात्मानं
 पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥२०॥ सुखमात्यन्तिकं यत्तदुद्दिष्टाग्रमर्तो
 द्वियं ॥ वेत्ति यत्र न वै वायं स्थितश्चैतितत्त्वतः ॥२१॥ यं लब्ध्वा वापरं
 लाभं मन्यते नाधिकं ततः ॥ यस्मिं स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विवा
 ल्यते ॥२२॥ तं विद्या दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितं ॥ स निश्चयेन
 योक्तव्यो योगो निर्विस्तुत्वेन सा ॥२३॥ संकल्पप्रभवों कामांस्त्यक्त्वा

॥भ.गी॥
॥२९॥

सर्वानशेषतः॥ मनसैवेन्द्रियग्रामे विनियम्य समंततः॥२४॥ शनैः श
नैरुपरमे बुद्ध्या धृतिगृहीतया॥ आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किं
विदपि विनयेत्॥२५॥ यतो यतो निश्चरति मनश्चंचलमस्थिरं॥ ततस्त
तो निश्चयेन दातुमन्येव वशं नयेत्॥२६॥ प्रशान्तमनसं ध्यानं योगिनो सु
खमुत्तमं॥ उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषं॥२७॥ युञ्जन्नेवं स
दात्मानं योगी विगतकल्मषः॥ सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यंतं सुखम्
श्रुते॥२८॥ सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि वात्मनि॥ ईक्षते यो

॥रामः॥
॥२९॥

गयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः॥२९॥ यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि
पश्यति॥ तस्याहं न प्रणम्यामि सर्वमेतन् प्रणम्यति॥३०॥ सर्वभूतस्थि
तं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः॥ सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि व
र्तते॥३१॥ आत्मैष मयेन सर्वत्र समं पश्यति यो जुनः॥ सुखं वा यदि वा
दुःखं स योगी परमो मतः॥३२॥ अर्जुन उवाच॥ यौयं योगस्त्वया प्रोक्तः
सा मयेन मधुसूदन॥ एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात् स्थितिं स्थिरां॥
३३॥ चंचलं हि मनः क्लृप्तप्रमाथिवलवदृढं॥ तस्याहं निग्रहं मन्ये वा यो

॥भगी॥
॥३०॥

रिवसुदुकरं॥३४॥ श्रीभगवानुवाच॥ असंशयं महाबाहो मनो दुर्नि
ग्रहं च तं॥ ३५॥ आसेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते॥ ३५॥ असंयतात्म
ना योगो दुःप्राप्य इति मे मतिः॥ वश्यात्मनानुयतता शक्यो वा प्रमु
पायत॥ ३६॥ अर्जुन उवाच॥ अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमा
नसः॥ अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं हृत्पगच्छति॥ ३७॥ कश्चिन्नोभ
यविभ्रष्टः क्षिन्नाभमिव नश्यति॥ अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो
ब्रह्मणः पथि॥ ३८॥ एतन्मे संशयं कृष्ण ह्ये नु महस्य शेषतः॥ त्वद

॥राम॥
॥३०॥

यः संशयस्यास्पृहे ज्ञानमुपपद्यते॥ ३९॥ श्रीभगवानुवाच॥ पार्थ नै
वेहनामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते॥ न हि कल्याणकृत्कश्चिदुर्गतिं ता
त गच्छति॥ ४०॥ प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीं समाः॥
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टो भिजायते॥ ४१॥ अथवा योगिनामेव
कुले भवति श्रीमतां॥ एताद्भिर्दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशं॥ ४२॥
तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकं॥ यतते च ततो भूय संसिद्धौ कु
स्तनंदन॥ ४३॥ पूर्वाभ्यासेन तेनैव हियते ह्यवशोपि शः॥ जिज्ञासुर

॥भ.गी॥

॥३९॥

पियोगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥४४॥ प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशु
द्धकित्विषः ॥ अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिं ॥४५॥ तप
स्विभ्योधिको योगी ज्ञानिभ्योपि मतोधिकः ॥ कर्मिभ्यश्चाधिको यो
गी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥४६॥ योगिनामपि सर्वेषां मङ्गतेनांत
रात्मना ॥ अद्वावान् भजते यो मां समेयुक्ततमो मतः ॥४७॥ इति श्री
भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसं
वादे आत्मसंजमयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ श्रीभगवानुवाच ॥

॥रामः॥

॥३९॥

मय्या संक्तमना पार्थ योगं युंजन्मदाश्रयः ॥ असंशयं समग्रे मां यथा
ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥१॥ ज्ञानं ते हं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ॥ य
द्वा नानेह भूयो न्यद्रातव्यमवशिष्यते ॥२॥ मनुष्याणां सहस्रेषु क
श्चिद्यतति सिद्धये ॥ यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥
३॥ भूमिरापो नत्वो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ॥ अहंकार इतीयं मेभि
न्या प्रकृतिरष्टधा ॥४॥ अपरे यमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे परां ॥ जी
वभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥५॥ एतद्योनीनि भूतानि स

॥ भ. गी. ॥
॥ ३३ ॥

वर्णितुपधारय ॥ अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवप्रलयस्तथा ॥ दाम
नः परतरं नाभ्यन्तिकं विदस्ति धनं जय ॥ मयि सर्वमिदं प्रोक्तं सूत्रे म
रिगणा इव ॥ १ ॥ ए सो ह म सु कौं ते य प्रभा स्मि श शि सूर्य योः ॥ प्रण
व सर्वदेवे बुशब्दः खे पौ रू खं न यु ॥ ८ ॥ पुण्यो गंधः पृथिव्यां वने
जश्चास्मि विभावसौ ॥ जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥
२ ॥ धीजं मां सर्वभूतानां विद्विषार्थसनातनं ॥ बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि
ते जस्ते जस्विनामहं ॥ १० ॥ बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितं ॥

॥ रामः ॥
॥ ३३ ॥

धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥ ये वै वसन्तिकाभावा
एजसास्तामसाश्च ये ॥ मज्ज एवेति तान् विद्वि न त्वं हंतेषु ते मयि ॥
१२ ॥ त्रिभिर्गुणैर्भावेरेभिः सर्वमिदं जगत् ॥ मोहितं नाभिजा
नाति मामेभ्यः परमव्ययं ॥ १३ ॥ देवी श्रेया गुणमयी मम माया दुर
त्यया ॥ मामेव ये प्रवचन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ १४ ॥ न मां दुःकृति
नो मूढाः प्रपद्यन्ते न राक्षसाः ॥ मायया प ह्त ताना आसुरं भावमा
श्रिताः ॥ १५ ॥ चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोर्जुनाः ॥ आर्त्तो जि

॥५ गी॥ तासुरार्थार्थीज्ञानीवभारतवर्षभ॥१६॥तेषांज्ञानीनित्ययुक्त एकभक्ति
॥३३॥ विशिष्यते॥ प्रियोहिज्ञानिनोत्पथं महंसवममप्रिय॥१७॥उदारःस
र्वैवैतेज्ञानीत्वात्मैवमेतत्॥ आस्थितःसहियुक्तात्मा मामेवा
नुत्तमांगतिं॥१८॥बहूनांजन्मनामनेज्ञानेन्यां प्रपद्यते॥ वासुदेवः
सर्वमिति समहात्मा सुदुर्लभः॥१९॥ कामैस्ते स्ते हतज्ञानाः प्रपद्यं
तेऽन्यदेवताः॥ तंतं नियममास्थाय प्रकृत्या नियतास्वयाः॥२०॥
यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति॥ तस्य तस्या वलांश्रद्धां

॥रामः॥
॥३३॥

तामेव दिधाय हं॥२१॥ सतया श्रद्धया युक्तस्तस्या राधनमीहते॥ लभ
ते च ततः कामान्मयेव विहितान्निहितान्॥२२॥ अंतर्वंतु फलं तेषां त
द्भवत्पत्यमेधसां॥ देवान्देवयजो यांति मद्रक्ता यांति मामपि॥२३॥
अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नमन्यंते मामबुधयः॥ परं भावमजानंतो मामेव
यमनुत्तमं॥२४॥ नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमाया समावृतः॥ मूढोऽयं ना
भिजानाति लोको मामजमव्ययं॥२५॥ वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि
वार्जुन॥ भविष्यामिव भूतानि मांतु वेदनकश्चन॥२६॥ इच्छा द्वेषः

॥ भगी ॥
॥ ३४ ॥

मुथेन दंद मोहेन भारतः ॥ सर्वभूतानि संमोहं सर्गेयांति परंतपः ॥
२० ॥ येयां त्वं न गतं पापं जनानां पुण्यकर्मणां ॥ ते दंद मोह निर्मु
क्ता भजंते मां दृढव्रताः ॥ २१ ॥ अमरणमोक्षाय मामाश्रित्य मम तंति
ये ॥ ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलं ॥ २२ ॥ संधिभूता
धिदैवं मां साधियतं च ये विदुः ॥ प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्मुक्त
चेतसः ॥ २३ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनियत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशा
स्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ रामः ॥
॥ ३४ ॥

अर्जुन उवाच ॥ किंतु ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ॥ अधि
भूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ १ ॥ अधियत्तः कथं को वदेहे
स्मिन्मधुसूदन ॥ प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयो सिनियतात्मभिः ॥ २ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावो ध्यातुमुच्यते ॥ भूतभा
योद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥ अधिभूतं क्षरोभावः पुरुषश्चा
धिदैवतं ॥ अधियत्तो ह मेवावदेहे देहभूतां वर ॥ ४ ॥ अंतकाले च
मामेव मरन्मुक्ताकलेवरं ॥ यः प्रयाति समुद्रावं याति नास्पद

॥ भगी ॥ संशयः ॥ ५ ॥ यं यं वापि स्मरं भावं न्यजतं ते कले वरं ॥ नंत मे वै तिकौं ते
 ॥ ३५ ॥ यसदा तद्वाव भावितः ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मरय
 व ॥ मय्यर्पितमनो बुद्धिर्मा मे वै व्यस्य संशयः ॥ ७ ॥ अभ्यासयोग
 युक्तेन वेतसानाम्यगामिना ॥ परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचितं
 यन् ॥ ८ ॥ कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयां समनुस्मरेत् ॥
 सर्वस्य धातारमचित्तरूपमादित्यवर्णीतमसः परस्मात् ॥ ९ ॥ प्रया
 णकाले मनसा च त्वेन भक्त्या युक्तो योगवत्तेन वैव ॥ भुवोर्मध्ये प्रा

॥ रामः ॥
 ॥ ३५ ॥

णमावेश्य सम्यक् शतं परं पुरुषमुपैति दिव्यं ॥ १० ॥ यदक्षरं वेदविदो
 वदंति विशंति यद्यतयो वीजरागाः ॥ यदिच्छंते ब्रह्मवर्षं चरंति तत्ते
 पदं सं ग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥ सर्वधारणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ॥ म
 र्माध्यायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणो ॥ १२ ॥ ॐ मित्येकाक्षरं ब्र
 ह्म व्याहरन् मामनुस्मन् ॥ यः प्रयातित्यजन्देहं स याति परमां गतिं ॥ १३ ॥
 अनन्यवेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ॥ तस्याहं सुलभः पार्थ नि
 त्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४ ॥ मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखात्तयमशाश्नते ॥

॥५ गी॥
॥३६॥

नाप्रवृत्तिमहान्मानः संसिद्धिं परमां गता ॥१५॥ प्रावृत्तिभुवनाहो
काः पुनरावर्तिनोर्जुन ॥ मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥
१६॥ सहस्रयुगपर्यन्तमर्ह्यद्रुतलो विदुः ॥ एतं युगं सहस्रांतांते
होरात्रविदो जनाः ॥१७॥ अव्यक्ताद्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरगमे
एवमागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥१८॥ भूतग्रामः स एवायं भू-
त्वा भूत्वा प्रलीयते ॥ एवमागमे वशः पार्थ प्रभवन्त्यहरगमे ॥१९॥ पर-
स्परमाप्तुभावो न्योव्यक्तोव्यक्तात्सनातनः ॥ यः स सर्वेषु भूतेषु नश्य

॥२०॥
॥३६॥

सुन विनश्यति ॥२०॥ अव्यक्तोक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिं ॥ यथा
पवनिवर्तते तद्वामपरमं मम ॥२१॥ पुरुषः स परः पार्थ भक्तपालभ्यस्तु
न न्यया ॥ यस्यांतःस्थानि भूतानि येन सर्वं मिदं ततं ॥२२॥ यत्र काले
त्वनादृतिमादृतिं वैव योगिनः ॥ प्रयातायां तितं कालं वक्ष्यामि भ-
रतर्षभा ॥२३॥ अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः खण्डमा उत्तरायणं ॥ तत्र प्रया-
ता गच्छन्ति ब्रह्मब्रह्मविदो जनाः ॥२४॥ धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः खण्डमा-
सादक्षिणायणं ॥ तत्र चांद्रमसं ज्योतिर्योगो प्राप्य निवर्तते ॥२५॥

॥भ.गी॥ शुक्रकृष्णगतिस्तेजगतः शाश्वते मते ॥ एकया यात्पनाहृतिमन्यया
 ॥३॥ वर्तते पुनः ॥ २६ ॥ नैते स्तनी पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन ॥ तस्मा
 त्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ २७ ॥ वेदेषु यज्ञेषु तपः सुवै
 वदानेषु यत्पुरुषफलं प्रतिष्ठं ॥ अत्येति तत्सर्वं मिदं विदित्वा यो
 गी परं स्थानमुपैति वाचं ॥ २८ ॥ इति श्रीभगवद्गीता सूपनिषत्सु ब्र
 ह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे महापुरुषयोगो नाम
 माहमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्या

॥रामः॥
 ॥३॥

मनस्यवे ॥ ज्ञानविज्ञानसहितं यद्वा त्वामोक्षये भूमात् ॥ १ ॥ राजविद्यार
 जगुर्घोषवित्रमिदमुत्तमम् ॥ प्रत्यक्षावगम्यं धर्मं सुसुखं कर्तुमव्ययं ॥ २ ॥
 अथ ब्रह्मणाः पुरुषार्थं धर्मस्यास्य परं तपः ॥ अप्राप्य मां निवर्तते मत्पुं
 सारवर्त्मनि ॥ ३ ॥ मया तत्तमिदं सर्वं जगद्व्यक्तमूर्तिना ॥ मत्स्थानि सर्वभूता
 नि नवाहंते च वस्थिताः ॥ ४ ॥ न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरं ॥ भू
 तभन्तव भूतस्थो यमात्मा भूतभावनः ॥ ५ ॥ यथाकाशस्थितो नित्यं वा
 युः सर्वगो महान् ॥ तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारयन् ॥ ६ ॥

॥ भ. गी. ॥
॥ ३८ ॥

सर्वभूतानि कौंतेय प्रकृतिं यांति मिकां ॥ कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ
विस्तृजाम्यहं ॥ ३७ ॥ प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विस्तृजामि पुनः पुनः ॥ भूतग्रा
ममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ३८ ॥ नवमां तानि कर्माणि निवध्नांति
धनं जय ॥ ३९ ॥ दासी न वदासी न मसक्तं ते शु कर्म सु ॥ ४० ॥ मया ध्यक्षेण प्र
कृतिः सृयते स चराचरं ॥ हेतुनानेन कौंतेय जगदि परिवर्तते ॥ ४१ ॥
अवजानेति मां भूता मानुषां तनुमाश्रितं परं भावमजानंतो मम भूत
महेश्वरं ॥ ४२ ॥ मोघाशमो घकर्माणो मोघज्ञाना विवेतसः ॥ राक्षसीमा

॥ रामः ॥
॥ ३८ ॥

सुरिं वैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिता ॥ ४३ ॥ महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृति
माश्रिता ॥ भजंत्यनन्यमनसा ज्ञात्वा भूतादिमव्ययं ॥ ४४ ॥ सततं कीर्त्त
यन्तो मां यतंतश्च दृढव्रताः ॥ नमस्त्यक्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपास
ते ॥ ४५ ॥ ज्ञानयत्नेन चाप्यन्ये यजंतो मामुपासते ॥ एकत्वेन यत्नत्वेन व
हुधा विश्वतो मुखं ॥ ४६ ॥ अहं कर्तुरहं यत्तः स्वधाहमहमौघधं ॥ मंजोह
महमेवाज्यमहमग्निरहं हुतं ॥ ४७ ॥ पिताहमस्य जगतो माता धाता पि
तामहं ॥ वेद्यं पवित्रमांकारः स कसामयजुरेव च ॥ ४८ ॥ गतिर्भर्ता प्रभुः

॥भ.गी॥ साक्षीनिवासः सरणं सुहृन् ॥ प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययं ॥
॥३८॥ १८ ॥ तपा म्पहमहं वर्षं निगृह्णासुस्तजामिव ॥ अमृतं चैव मृत्युश्च सदस
चाहमर्जुन ॥ १९ ॥ वै विद्यामांसो मयाः पूतपापा यज्ञैरिद्धा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते
ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकमश्नन्ति दिव्यान् दिवि देवभोगान् ॥ २० ॥ तेन
भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोके विशन्ति ॥ एवं त्रयीध
र्ममनुप्रपन्ना गता गतं कामकामालभन्ते ॥ २१ ॥ अनन्याश्चिन्तयन्तो मां
ये जनाः पर्युपासते ॥ ते यां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहं ॥ २२ ॥

॥रामः॥
॥३९॥

येष्वन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ॥ तेपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यपि
धिर्पूर्वकं ॥ २३ ॥ अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ॥ ननु मामभि
जानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते ॥ २४ ॥ यांति देवव्रता देवान् पितृन् यांति
पितृव्रताः ॥ भूतानि यांति भूते ज्ञायांति मद्याजिनोपि मां ॥ २५ ॥ पत्रं
पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ॥ तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रियता
त्मनः ॥ २६ ॥ यत्करोषि यदश्नासि यञ्जुहोषि ददासि यत् ॥ यत्तपस्यसि
कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणं ॥ २७ ॥ शुभाशुभफलैरेवं मोक्षयसे कर्मवन्धनैः ॥

॥ भ. गी. ॥
॥ ४० ॥

संन्यासयोगयुक्तात्माविमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥ समोहं सर्वभूतेषु न
मेदेष्योस्ति न प्रिय ॥ ये भजंति तु मां भजतामपि ते ते शुचाप्यहं ॥ २९ ॥ अपि
चेत्सुदुराचारो भजते मनस्यभाक् ॥ साधुरेव समं तव सम्पद्य वसितो हि
सः ॥ ३० ॥ क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शब्दं ह्यंति निगच्छति ॥ कौन्तेय प्रतिजा
नीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥ मां हि पार्थ कृपाश्रित्य ये पि सुपाप
यो न यः ॥ स्त्रियो वैश्यास्तथा स्तेपियांति परां गतिं ॥ ३२ ॥ किंपुनर्ब्राह्मणाः
पुण्याभक्त्या राजर्षयस्तथा ॥ अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राभजस्व
मा

॥ राम ॥
॥ ४० ॥

मां ॥ ३३ ॥ मन्मना भव मद्रक्तो मघाजी मां न मंस्कृ ॥ मामेवैष्यसि युक्तेषु
मात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनियतुब्रह्मविद्या
यां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्यारजगुह्ययोगो नाम नव
मोऽध्यायः ॥ ९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ॥
यत्तेहं प्रियमाणा यवक्ष्यामि हि काम्यया ॥ १ ॥ न मे विदुः सुरगणाः प्रभव
न्महर्षयः ॥ अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥ यो मामजमना
दिं ववेत्ति लोकमहेश्वरं ॥ प्रसमूढः समर्त्तुः सुसर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

॥ भ. गी. ॥
॥ ४९ ॥

बुद्धिर्त्तानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ॥ सुखं दुःखं भवो भावो भयं वा भ
यमेव च ॥ ४८ ॥ अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यज्ञो यशः ॥ भवन्ति भावा भूता
नां मत्त एव पृथग्विधा ॥ ४९ ॥ महर्षयः सप्त पूर्वैश्चत्वारो मनवस्तथा ॥ मद्वा
वा मानसा जाता ये सां लोकेशः प्रजा ॥ ५० ॥ एतां विभूतिं योगेन वममयो वेत्ति
तत्त्वतः ॥ सो विकल्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ ५१ ॥ अहं सर्वस्य प्रभवो
मत्त सर्वं प्रवर्तते ॥ इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विता ॥ ५२ ॥ मञ्जिता
मज्जत प्राणा बोधयन्ते परस्परं ॥ कथयन्तश्च मां नित्यं नुष्यन्ति चरमं ति च

॥ रामः ॥
॥ ४९ ॥

॥ ५३ ॥ तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकं ॥ ददामि बुद्धि योगं तं येन मा
मुपयांति ते ॥ ५४ ॥ तेषां मेवानुकुं पार्थ महमज्ञानजन्तमः ॥ नाशयायात्मा
भावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ५५ ॥ अर्जुन उवाच ॥ परं ब्रह्म परं धाम पवि
त्रं परमं भवान् ॥ पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुं ॥ ५६ ॥ आहुत्वा
मय्यः सर्वदेवर्षिर्नारदस्तथा ॥ असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवी
षि मे ॥ ५७ ॥ सर्वमेतद्वत्तं मय्येयमां वदसि केशव ॥ न हि ते भगवन् व्यक्तिं
विदेद्वानदावा ॥ ५८ ॥ स्वयमेवात्मना त्मानं वेत्थ त्वं प्रहस्योत्तम ॥ भूतभा

॥भ गी॥ वनभूते सदेव देव जगत्पते ॥१५॥ वक्तुमर्हस्य शेषेण दिव्या घातमविभूत
॥४२॥ यः ॥ याभिर्विभूतिभिर्द्भो कानि मास्व व्याप्यतिष्ठसि ॥१६॥ कथं विद्या
महं योगांस्त्वां सदा परिविंतयन् ॥ केषु केषु च भावेषु विंत्योसि भावन्
मया ॥१७॥ विस्तरेण त्वमनो योगं विभूतिं वजना ईन ॥ भूयः कथय त्वं प्रि
हिं शृण्वतो नास्ति मे मृतं ॥१८॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हंत ते कथयिष्यामि दि
व्या घातमविभूतयः ॥ प्राधान्यतः कुरुष्वेष्टनास्त्वतो विस्तरस्य मे ॥१९॥ अह
मात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ॥ अहमादिष्वमध्यं च भूतानामंत

॥राम॥
॥४२॥

एव च ॥२०॥ आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरं अमान् ॥ मरीचिर्मरुता
मस्मिन्क्षत्राणामहं शशि ॥२१॥ वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ॥
॥ इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि वेतना ॥२२॥ रुद्राणां शंकरश्चास्मि
विजेशो यक्षरक्षसां ॥ वसतां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहं ॥२३॥ पु
रोधसां च मुख्यं मां विद्विषार्थं हृत्स्पतिं ॥ सेनानी नामहं स्कंदः सरसाम
स्मि सागर ॥२४॥ महर्षीणां भृगुरहंगिरामस्येकमक्षरं ॥ यज्ञानां जपयज्ञो
स्मि स्थावरणां हिमालयः ॥२५॥ अस्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां वनारदः

॥ भगी ॥
॥ ४३ ॥

गंधर्वाणां विराट् सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ २८ ॥ उच्चैः श्रवः समश्वा नां वि
द्विमाममृतोऽयं ॥ ऐरावतगजेन्द्राणां नराणां च नराधिपः ॥ २९ ॥ प्रायुधा
नामहं वचं धेनूनामस्मिकामधुकः ॥ प्रजनश्चास्मिके दर्प्यः सर्पाणामस्मि
वासुकीः ॥ ३० ॥ अनंतश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहं ॥ पितृणामर्ष्य
मावास्मियमः संयमतामहं ॥ ३१ ॥ प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयता
महं ॥ मृगाणां च मर्गेन्द्रोऽहं वै न ते यश्च पक्षिणां ॥ ३२ ॥ पवनः पवतामस्मि एमः ॥ ३३ ॥ रागः
शस्त्रभृतामहं ॥ रुधाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि हवी ॥ ३४ ॥ शर्गाणां ॥ ४३ ॥

मादिरंतश्च मध्वैवाहमर्जुनः ॥ अध्यात्मविद्याविद्यानां वादः प्रवदतामहं
॥ ३५ ॥ अक्षराणामकारोऽसिद्धं दः सामासिकस्थवः ॥ अहमेवाक्षयकालो
धाताहं विश्वतो मुखः ॥ ३६ ॥ मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्रवश्च भविष्यतां ॥ की
र्तिः श्रीर्वाक् च नारीणां सृष्टिर्मधाधृतिश्च मा ॥ ३७ ॥ हहत्साम तथा सान्तां
गायत्री छंदसामहं ॥ मासानां मार्गशीर्षो ह मन्त्रां कुसुमाकरः ॥ ३८ ॥ युतं
कलयतामस्मि ते जले जस्विनामहं ॥ ज्योस्मि अवसायोस्मि सत्त्वं सत्त्वव
तामहं ॥ ३९ ॥ हस्तीनां वासुदेवोऽस्मि पांडवानां धनंजयः ॥ मुनीनामप्यहं व्यासः क

॥ भगी ॥
॥ ४४ ॥

वीनां मुशनाकवि ॥ ४३ ॥ दंजोदमयतामस्मिनीतिरस्मि जिगीयतां ॥ मोनं
वैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहं ॥ ४४ ॥ यच्चापि सर्वभूतानां वीजं तद
हमर्जुन ॥ न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं वरं वरं ॥ ४५ ॥ नांतोस्मिमम
दिव्यानां विभूतिनां परंतप ॥ एष तु देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥
४६ ॥ यद्यदिभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदुर्जितमेव वा ॥ तत्तदेवावगच्छत्वं मम
तेजोऽसंभवं ॥ ४७ ॥ अथवा बहूनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ॥ विष्ट
भ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४८ ॥ इति श्रीभगवद्गीता

॥ रामः ॥
॥ ४४ ॥

सपत्नियत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो
नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ अर्जुन उवाच ॥ मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्म
संज्ञितं ॥ यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहो यं विगतो मम ॥ १ ॥ भवाप्ययोहिभूता
नां श्रुतौ विस्तरो मया ॥ त्वत्तः कमलपत्राक्षमाहात्म्यमपि वाक्यं ॥ २ ॥
एवमेतद्यथा त्वमात्मानं परमेश्वरं ॥ द्रष्टुमिहामितेरूपमेश्वरं परं
योत्तम ॥ ३ ॥ मम ये यदि तं क्वचं मया द्रष्टुमिति प्रभो ॥ योगेश्वर ततो मे
त्वं दर्शयात्मानं मम व्ययम् ॥ ४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ परमं पार्थ रूपं हि

॥ भ. गी. ॥ शतशोथसहस्रशः ॥ नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतानि च ॥ ५ ॥
॥ ४५ ॥ पश्यादित्यान् च सन्नरुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ॥ वह्न्यदृष्टपूर्वाणि पश्या
श्रियाणि भारत ॥ ६ ॥ इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्यस्तवराचं ॥ मम देहे गु
डाके शयं चान्यद्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥ ननु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्ववक्षु
षा ॥ दिव्यं ददामि ते वक्षुः पश्य मे योगमैश्वरं ॥ ८ ॥ संजय उवाच ॥ स्वमुक्त्वा
ततो राजं महायोगेश्वरो हरिः ॥ दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरं ॥ ९ ॥ अ
नेकवक्त्रं नयनमनेकाश्रुतदर्शनं ॥ अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्य

॥ रामः ॥
॥ ४५ ॥

तायुधं ॥ १० ॥ दिव्यमात्स्यावरधरं दिव्यगंधानुलेपनं ॥ सर्वाश्चर्यमयं देवम
नंतं विश्वतोमुखं ॥ ११ ॥ दिविसूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ॥ यदि भा
सदृशी सा स्याद्भास्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥ तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्त
मनेकधा ॥ अपश्य देवदेवस्य शरीरे पांडुवस्तदा ॥ १३ ॥ ततः स विस्मया वि
हो हृष्टो रोमाधनं जयः ॥ प्रणम्य शिरसा देवं कृतांजलि रभाषत ॥ १४ ॥ अ
र्जुन उवाच ॥ पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वांस्तथा भूतविशेषसंघान् ॥
ब्रह्माण्णमीशं कमलासनस्थं मूर्ध्नि च सर्वां नुरगांश्च दिव्यान् ॥ १५ ॥

॥ भ.गी. ॥

॥ ४६ ॥

अनेकबाहूदवक्रनेत्रं पश्यामीत्वा सर्वतो नंतरूपं ॥ नांतं न मध्यं न पुन
स्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपं ॥ १४ ॥ किरिटिनं गदिनं च किरणं
वृते जोराशिं सर्वतो दीप्तिमंतं ॥ पश्यामि त्वां दुर्निरीक्षं समं तादीत्यानला
र्कद्युतिमप्रमेयं ॥ १५ ॥ त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परनिधा
नं ॥ त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १६ ॥ अनादि
मध्यांतमनंतवीर्यमनंतबाहुं शशि सूर्यनेत्रं ॥ पश्यामि त्वां दीप्रुता
शवक्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपंतं ॥ १७ ॥ या वा पृथिव्यो रिदमंतरा हि

॥ रामः ॥

॥ ४६ ॥

धिर

व्याप्तं त्वयै केन दिशश्च सर्वाः ॥ दृष्ट्वा द्रुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्य
थितं महात्मनः ॥ २० ॥ अमीहित्वां सुरसंघा विशंतिके विद्मताः प्रांजल
योग्यं ॥ स्वस्तीत्युत्कामहर्षि सिद्धसंघास्तुवंति त्वां स्तुतिः पुष्क
लाभिः ॥ २१ ॥ रुद्रादित्या वसवो यक्षसाध्या विश्वे धिनो मरुतश्चोष्मपा
श्च ॥ गंधर्वयक्षा सुरसिद्धसंघा वीक्ष्यंते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥ रूपं
महत्ते बहुवक्रनेत्रं महाबाहो बहुबाहुरुपादं ॥ बहुदं बहुदंष्ट्राकरालं
दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहं ॥ २३ ॥ नभः स्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्याप्रा

॥भगी॥ ननंदीप्रविशालनेत्रं॥ दृष्ट्वाहित्वांप्रथमं ततएत्मा धृतिं न विंदामिश
॥४॥ मंचविष्णो॥ २४॥ दंष्ट्राकरालानि वते मुखानि दृष्ट्वैव कालान सन्निभा
नि॥ दिशो न जाने न लभे चर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास॥ २५॥ अमी च
त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसंघैः॥ भीष्माद्रोणः सूतपुत्र
स्तथा सौ सहास्मदीयैरपियोधमुख्यैः॥ २६॥ वज्राणि ते त्वरमाणा दिशं
ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि॥ केचिद्विलग्रा दशनांतरेषु संदृश्यते
वृणितैस्तमांगैः॥ २७॥ यथानदीनां वहवो ब्रुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा

॥एम॥
॥४॥

द्रवंति॥ तथा तवामीनलोकवीर्यविशंति वज्राण्यभिदिज्वलंति॥ २८॥
यथा प्रदीपं ज्वलं पतंगा विशंति नाशाय समृद्धवेगाः॥ तथैव नाशाय
विशंति लोकास्तवापि वज्राणि समृद्धवेगाः॥ २९॥ तेलिप्तसंयसमा
नः समन्ताल्लोकान्समग्रान् च दनैर्ज्वलद्भिः॥ तेजोभिरप्यजगत्समग्रं
भासस्तवोग्राः प्रतपंति विष्णो॥ ३०॥ आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमो
लुते देववरप्रसीद॥ विज्ञानुमिच्छामि भवं तमाद्यं न हि प्रजानामितव
प्रवृत्तिं॥ ३१॥ श्रीभगवानुवाच॥ कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोका

॥ भ गी ॥ समारुर्जुमिहप्रवृत्तः ॥ सतेपित्वांनभविष्यंतिसर्वेयेवस्थिताः प्रत्यनी
॥ ४८ ॥ केषुयोधाः ॥ ३२ ॥ तस्यान्वमुत्तिष्ठयशोलभस्वजित्वाशत्रून्भुंक्ष्वराजं
समृद्धं ॥ मयैवैतैर्निहताः पूर्वमेवनिमित्तमात्रंभवसम्यसाविन् ॥ ३३ ॥
द्रोणंभीष्मचजयद्रथंवर्कसंतथाभ्यानपियोधवीरान् ॥ मयाहता
स्त्वंजहिमायथिष्ठायुधस्वजेतासिरणोसपत्नान् ॥ ३४ ॥ संजयउवाच ॥
एतत्कुत्वावचनंकेशवस्यकृतांजलिर्वैपमानःकिरेदि ॥ नमस्कृत्वा
भूपएवाहकृष्णसगद्गदंभीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥ अर्जुनउवाच ॥ स्था

॥ रामः ॥

॥ ४८ ॥

नेहसीकेशतवप्रकीर्त्याजगत्प्रहृष्यत्यनुरूप्यतेव ॥ रक्षांसिभीतानि
दिशोर्द्वेति सर्वेनमस्यंतिसिद्धसंधा ॥ ३६ ॥ कस्माच्चतेननमेरुमहा
त्मनृगणियसेव्रह्मणोष्पादिकर्त्रे ॥ अनंतदेवेशजगन्निवासत्वमक्षरं
सदसत्तत्परंयत् ॥ ३७ ॥ त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्यविश्वस्यपरं
निधानं ॥ वेत्तासिवेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनंत रूपं ॥ ३८ ॥ वा
युर्यमोग्निर्वरुणः शशांकः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ॥ नमोनमस्तेसु
सहस्रकृत्वः पुनश्चभूयोपिनमोनमस्ते ॥ ३९ ॥ नमः पुरस्तादथ यत्नस्ते

॥भ.गी॥
॥४९॥

नमोस्तुते सर्वत एव सर्व ॥ अनंतवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वसमाप्नो
यिततोसि सर्वः ॥४०॥ सखेतिमत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे स
खेति ॥ अज्ञानतामहिमानंतवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन वापि ॥४१॥ य
थावहा सार्थमसकृतोसि विहारशय्यासनभोजनेषु ॥ एकोऽथवाप्य
अततत्समक्षं तत्क्षामयेत्वा महमप्रमेयं ॥४२॥ पितासिलोकस्पतरा
वस्यन्त्वमस्य पुज्यश्च गुरुर्गणियान् ॥ न त्वत्समोऽस्य भ्यधिकः कुतोऽन्यो

॥रामः॥
॥४९॥

लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः ॥४३॥ तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसा
दयेत्वा महतीशमिसं ॥ पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्ह
सि देव सोऽहं ॥४४॥ अदृष्टपूर्वं हृषितोस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं म
नो मे ॥ तदेव मे दर्शय देवरूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥४५॥ कि
ं हि नंगदिनं वक्रहस्तमिच्छामित्वां द्रष्टुमहंतथैव ॥ तेनैव रूपेण च
तुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥४६॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मया प्रस
न्नेन तवागुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ॥ तेजोमयं विश्वमनंतमा

॥भ.गी॥ पंयन्मेतन्मेननदृष्टपूर्वं॥४७॥ नवेदयताभ्ययनैर्नदानैर्नचक्रियाभि
॥४८॥ र्जतपोभिरुयैः॥ एवंरूपःशक्यअहंनलोकेद्रष्टुंत्वदन्येनकुरुप्रवी
॥४९॥ मातेयथाभावविमूढभावोदृष्टारूपंघोरमीदृशमेदं॥ अपेत
भीः प्रीतमनाः पुनस्त्वंतदेवमेरूपमिदं प्रपश्य॥५०॥ संजयउवाच॥ इत्
र्जुनंवासुदेवंस्तथोक्त्वास्वकंरूपंदर्शयामासभूयः॥ आश्वासयामास
वभीतमेनंभूत्वापुनःसौम्यवपुर्महात्मा॥५१॥ अर्जुनउवाच॥ दृष्टेदं
मानुषंरूपंतवसौम्यजनार्दन॥ इदानीमस्मिसेहृतःसचेताःप्रकृ

॥रामः॥
॥५०॥

तिंगत॥५१॥ श्रीभगवानुवाच॥ सुदुर्दर्शमिदंरूपंदृष्टवानसियन्मम
देवाअप्यस्वरूपस्यनित्यंदर्शनकांसिणः॥५२॥ नाहंवेदैर्नतपसान
दानेननवेज्यया॥ शक्यएवंविधोद्रष्टुंदृष्टवानसिमांयथा॥५३॥ भ
क्त्यात्वनन्ययाशक्यअहमेवंविधोर्जुन॥ शानुंद्रष्टुंचतत्त्वेनप्रवेष्टुंच
परंतप॥५४॥ मत्कर्मकृन्मत्परमोमद्रक्तसंगवर्जितः॥ निर्वैरःसर्व
भूतेषुयःसमामेतिपाण्डव॥५५॥ इतिश्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायांयोगशास्त्रेश्रीकृष्णार्जुनसंवादेविश्वरूपदर्शनो नाम

॥भगी॥
॥५१॥

एकादशोऽध्यायः ॥५१॥ अर्जुन उवाच ॥ एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्यु-
पासते ॥ ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगविज्ज्ञाताः ॥५१॥ श्रीभगवानुवा-
च ॥ मय्यावेश्य मनो ये ध्यान्ति त्य युक्ता उपासते ॥ अद्वयापर्योपेता स्ते मे
युक्ततमा मताः ॥५२॥ ये त्वक्षरमनिर्देश्य मव्यक्तं पर्युपासते ॥ सर्वत्र गमवि-
त्सं वक्ताश्च मवलं ध्रुवाः ॥५३॥ सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ॥ ते प्रा-
पुवंति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥५४॥ तेषां शोधिकतरस्ते यामव्यक्ता सक्त-
चेतसां ॥ अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्विरवाप्सते ॥५५॥ ये तु सर्वाणि कर्मा-

॥रामः॥
॥५१॥

णि मयि संन्यस्य मत्पराः ॥ अन्ये नैव तु योगेन मां ध्यायंत उपासते ॥ द्वा-
यामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ॥ भवामि न विरक्त्यर्थं मय्यावेशि-
तचेतसां ॥५६॥ मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ॥ निवशिष्यसि
मय्येव श्रत दुर्द्धन संशयः ॥५७॥ अथ चित्तं समाधातुं न सकोषि मयि स्थि-
रं ॥ अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनं जय ॥५८॥ अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽपि
मत्कर्मप्रसो भव ॥ मदर्थं मपि कर्माणि कुर्वन् सिद्धिं मवाप्स्यसि ॥५९॥ अ-
थैनदप्यसक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ॥ सर्वकर्मफलं त्यागं ततः कुरु यता-

॥म.गी॥ त्मवान्॥११॥ श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाद्भानां विशिष्यते॥ ध्यानात्क
 ॥५२॥ र्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनंतरं॥१२॥ अद्देष्टा सर्वभूतानां मैत्रः कर
 णस्वव॥ निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी॥१३॥ संतुष्टः सततं
 योगी यतात्मा दृढनिश्चयः॥ मय्यर्पितमनो बुद्धिर्यो मद्भक्तः समेप्रियः
 ॥१४॥ यस्यान्नोद्धिजते लोको लोका न्नोद्धिजते वयः॥ हर्षामर्षभयोद्वे
 गैर्मुक्तो यः सर्वमेप्रियः॥१५॥ अनपेक्षः अविर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः॥
 सर्वारंभपरित्यागी यो मद्भक्तः समेप्रियः॥१६॥ यो न हर्षति न द्वेष्टि न शो

॥रामः॥
 ॥५२॥

वति न कांक्षति॥ अभा अभपरित्यागी भक्तिमान् यः समेप्रियः॥१७॥ समः
 शत्रौ व मित्रे व तथा मानापमानयोः॥ शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविव
 र्जितः॥१८॥ तुल्यनिंदास्तुतिर्मोना संतुष्टो येन केनचित्॥ अनिकेतस्थि
 रमर्भक्तिमान् मेप्रियो नरः॥१९॥ ये नु धर्मा मृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते॥ अ
 यथानाम त्पराभाक्तास्ते तीव्रमेप्रियाः॥२०॥ इति श्रीभगवद्गीता सप्तनि
 षत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वाद
 शोऽध्यायः॥१२॥ अर्जुन उवाच॥ प्रकृतिं प्रसूयं वै वक्षोऽंशे वत्तस्वव॥ एतद्दे

॥ भ गी ॥

॥ ५३ ॥

दिनुमिहामिज्ञानं ते यं च केशव ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इदं शरीरं कौन्तेय
क्षेत्रमित्यभिधीयते ॥ एतद्योवेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञं इति तद्विदः ॥ २ ॥ क्षेत्र
ज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं म
म ॥ ३ ॥ तत्क्षेत्रं यच्च यादृक यद्विकारी यत्स्थायत ॥ सच यो यत्प्रभावश्च त
त्समासेन मे शृणु ॥ ४ ॥ अयिभिर्वहुधा गीतं कुरुदोभिर्विविधैः पृथक् ॥ त्र
ससत्रपदैश्चैव हेतुमद्विविनिश्चितैः ॥ महाभूतान्यहंकारे बुद्धिरव्यक्तमे
व च ॥ इन्द्रियाणि दशैकं च पंचवेन्द्रियगोचरा ॥ ५ ॥ इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं सं

॥ राम ॥

॥ ५३ ॥

घातश्चेतनाधितिः ॥ एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतं ॥ ७ ॥ अमानित्व
मदंभित्वमहिंसा क्षांतिरार्जवं ॥ आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यं त्मविनिय
मः ॥ ८ ॥ इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ॥ जन्ममृत्युजरा व्याधि दुःख
दोषानुदर्शनं ॥ ९ ॥ अशक्तिरनभिषंगः पुत्रदारग्रहादिषु ॥ नित्यं वसम
वित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ १० ॥ मपि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिवारि
णी ॥ विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ ११ ॥ अथात्मज्ञाननित्यत्वं त
त्त्वज्ञानार्थदर्शनं ॥ एतत्ज्ञानमिति शोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ १२ ॥ ते यं

॥ भ. गी. ॥
॥ ५४ ॥

यत्तत्प्रवक्ष्यामि यत्तत्तात्त्विकं तमश्नुते ॥ अनादिमत्परं ब्रह्म न सक्तनासः
व्यते ॥ १३ ॥ सर्वतः पाणि पादं तत्सर्वतोऽक्षि शिरोमुखं ॥ सर्वतः शक्तिमहोके
सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १४ ॥ सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितं ॥ असक्तं
सर्वभूतैव निर्गुणं गुणभोक्तृवत् ॥ १५ ॥ बहिरंतश्च भूतानां भवं चरमेव च ॥
सूक्ष्मात्वात्तदवितेयं दूरस्थं चांतिकेव तत् ॥ १६ ॥ अविभक्तं च भूतेषु विभ-
क्तमिव च स्थितं ॥ भूतभेदवत्तत्तेयं ग्रसिषु प्रभविषु च ॥ १७ ॥ ज्योतिषा
पिपित ज्योतिः तमसः परमुच्यते ॥ ज्ञानं तेजं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धि-

॥ रामः ॥
॥ ५४ ॥

ष्ठितं ॥ १८ ॥ इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं तेजं बोक्तुं समासतः ॥ मद्भक्त एतद्विज्ञाय म-
द्वायोपपद्यते ॥ १९ ॥ प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्मना दीडभावयि ॥ विकारंश्च
गुणान् चैव विद्वि प्रकृतिं संभवान् ॥ २० ॥ कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृति-
रुच्यते ॥ पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २१ ॥ पुरुषः प्रकृतिस्थो
हि भुंक्ते प्रकृतिजान् गुणान् ॥ कारणं गुणसंगोऽस्य सदस्यो निजन्मसु
॥ २२ ॥ उपदृष्टानुमंता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ परमात्मेति चायुक्तो देहस्थि-
न पुरुषः परः ॥ २३ ॥ य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ॥ सर्वथा वर्जमानो

॥ भ. गी. ॥ पिनसभूयोभिजायते ॥ २४ ॥ ध्यानेनात्मनि पश्यति केचिदात्मानमात्मना ॥ अ
 ॥ ५५ ॥ नेसांख्येन योगेन कर्मयोगेन वापरे ॥ २५ ॥ अन्ये त्वेवमजानंतः श्रुत्वाऽन्येभ्य
 उपासते ॥ तेपि वांति तरेत्येवमृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ २६ ॥ यावत्संजायते किं
 चित्सत्त्वं स्थावरजंगमं ॥ क्षेत्रं क्षेत्रज्ञं संयोगात्तद्विद्विभक्तं ॥ २७ ॥ समं
 सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरं ॥ विनश्यत्स्वविनश्यत्तं यः पश्यति स पश्य
 ति ॥ २८ ॥ समं पश्यन् हि सर्वत्र समं स्थितमीश्वरं ॥ न हिनस्तेनात्मानमा
 नंततो याति परं गतिं ॥ २९ ॥ प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः

॥ रामः ॥
 ॥ ५५ ॥

यः पश्यति तथात्मानं मकर्तारं स पश्यति ॥ ३० ॥ यदा भूतपृथग्भावमेकस्थ
 मनुपश्यति ॥ तत एव च विस्तारं ब्रह्मसंपद्यते तदा ॥ ३१ ॥ अनादित्वान्निर्गुण
 त्वात्परमात्मायमव्ययः ॥ शरीरस्थोपिकौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥ ३२ ॥
 यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ॥ सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा
 नोपलिप्यते ॥ ३३ ॥ यथा प्रकाशयत्येकः कृष्णं लोकमिमं रविः ॥ क्षेत्रं क्षेत्री
 तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३४ ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानवशुया ॥
 भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यांति ते परं ॥ ३५ ॥ इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्

सवादे

॥ भ. गी. ॥ सुब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ परंभूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां त्तोमु-
 ॥ ५६ ॥ जमं ॥ यद्वात्मानुनयः सर्वं परं सिद्धिमितो गताः ॥ इदं ज्ञानमुपाश्रित्य
 मम साधर्ममागताः ॥ सर्गेऽपि नोपजायंते प्रलयेन व्यथंति च ॥ मम यो-
 निर्मलद्रव्यतस्मिन् गर्भे दधाम्यहं ॥ संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारतः ॥
 ॥ सर्वयोनिषु कौंतेय मूर्तयः संभवन्ति याः ॥ तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बी-
 जप्रदपिता ॥ सत्त्वं रजस्तमश्चैव गुणाः प्रकृतिः संभवाः ॥ निवर्धन्ति म-

॥ रामः ॥
॥ ५६ ॥

हावाहो देहे देहि नमव्ययम् ॥ ५ ॥ तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकमनाम-
 ये ॥ सुखसंगेन वध्नाति ज्ञानसंगेन चानघ ॥ ६ ॥ रजो रगात्मकं विद्वित्
 स्मासंगसमुद्रवं ॥ तन्निवध्नाति कौंतेय कर्मसंगेन देहिनं ॥ ७ ॥ तमस्तु-
 तानजं विद्वि मोहनं सर्वदेहिनां ॥ प्रमादात् तस्मिन् निद्राभिस्तं निवध्नाति भा-
 रतः ॥ ज्ञानमावृत्य नुत्तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ८ ॥ रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं
 भवति भारतः ॥ रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ ९ ॥ सर्वद्वारेषु देहे
 स्मिन् प्रकाश उपजायते ॥ ज्ञानं यदा तदा विद्यादिष्टं सर्वमित्युत ॥ १० ॥

॥ भ. गी. ॥
॥ ५७ ॥

लोभः प्रवृत्तिरारंभः कर्मणामशमः स्पृहा ॥ रजस्येतानि जायंते प्रवृद्धे
भारतर्षभ ॥ १२ ॥ अप्रकाशो प्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ॥ तमस्येतानि
जायंते विवृद्धे कुरुनंदन ॥ १३ ॥ यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं यांति देहभृत्
ततो जमविदां लोकानमलान् प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥ रजसि प्रलयं गत्वा क
र्मसंगिषु जायते ॥ तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १५ ॥ क
र्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलं ॥ रजसस्तु फलं दुःखमज्ञा
नं तमसः फलं ॥ १६ ॥ सत्त्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ॥ प्रमाद

॥ रामः ॥
॥ ५७ ॥

मोहो जमसो भवतो ज्ञानमेव च ॥ १७ ॥ उर्द्ध्वगच्छंति सत्त्वस्थामधोतिष्ठं
ति राजाः ॥ जघन्यगुणवृत्तिस्था अधोगच्छंति तामसाः ॥ १८ ॥ नान्यं गु
णैर्भ्यः कर्तारं यदा दृष्टानुपश्यति ॥ गुणैर्भ्यश्च परं वेति मद्भावं सो धिग
च्छति ॥ १९ ॥ गुणनेतानतीत्यत्री नृदेही देहसमुद्भवान् ॥ जन्ममृत्युजरा
दुःखैर्विक्लोमतमश्नुते ॥ २० ॥ प्रजुन उवाच ॥ कैर्हि कैस्त्रीन्गुणानेता
नतीतो भवति प्रभो ॥ किमाचारः कथं वैतां स्त्रीन्गुणाननिवर्तते ॥
॥ २१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पांडव ॥ न ह्येहि

॥ भगी ॥

॥ ५८ ॥

संज्ञानि न निवृत्तानि कांक्षति ॥ २२ ॥ उदासी न वदासी नो गुरो यो न वि
वात्यते ॥ गुणा वर्तन्त इत्येव यो वतिष्ठति नेंगते ॥ २३ ॥ समदुःखसुखं
सुस्थः समलोष्टाश्मकां च न ॥ नुत्प्रियाप्रियो धीरस्तु त्यनिंदात्म
संस्तुतिः ॥ २४ ॥ माना पमानयोस्तु त्यस्तुलो मित्राः रिपक्षयोः ॥ सर्वां भ
परित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥ मां च यो व्यभिचारेण भक्तियोगेन
सेवते ॥ स गुणान्समतीत्यैतां ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २६ ॥ ब्रह्मरूपो हि प्र
तिष्ठाहममृतस्यावयस्य च ॥ शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिक

॥ रामः ॥

॥ ५८ ॥

स्वः ॥ २७ ॥ इति श्री भगवद्गीतासूपनियत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्री
कृष्णार्जुनसंवादे गुणकर्मविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्री
भगवानुवाच ॥ उर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययं कृदांसि यस्य प
णानि यत्स्वं वेद शवेदवित् ॥ १ ॥ अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्र
वृद्धा विषयप्रवालाः ॥ अधर्मलान्यनुसंततानि कर्मानुबन्धीनि मनु
ष्यलोके ॥ २ ॥ न रूपमस्य हतयोऽप्यलभ्यते नांतो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा
॥ अश्वत्थमेतन्मुविरूढमूलमसंगशस्त्रेण दृढेन ह्रित्वा ॥ ३ ॥ ततः पदे

॥ भ. गी. ॥ तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन् गताननिवर्तनिभूयः ॥ तमेव वाद्यं पुरुषं प्रप
॥ ५८ ॥ येयतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥ निर्माणमोहजितसंगदोषा अ
ध्यात्मनित्याविनिवृत्तकामाः ॥ इदं वै विमुक्ताः सुखदुःखसंशोर्गच्छन्त्य
मूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥ न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः ॥ य
द्वाननिवर्तने तद्भासयते परमं मम ॥ ६ ॥ यमैवांशो जीवलोके जीवभूतः
सनातनः ॥ मनःषष्ठानीं द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥ शृण्वं
दवाप्नोति यच्चायुः कामतीश्वरः ॥ गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गंधा

॥ रामः ॥
॥ ५८ ॥

निवाशयात् ॥ ८ ॥ श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ॥ अविष्टाय
मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥ उक्ता मंतं स्थितं वापि भुंजानं वा गुण
वितं ॥ विमूढानानुपश्यंति पश्यंति ज्ञानवशुषः ॥ १० ॥ यतंतो योगि
नश्चैनं पश्यंत्यात्मन्यवस्थितं ॥ यतंतोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यंत्य
चेतसाः ॥ ११ ॥ यदादि त्यगतं तेजो जगद्भ्रसयते रिविलं ॥ यच्चंद्रमसियश्च
भ्राततेजो विद्वि मामकं ॥ १२ ॥ गामा विश्ववभूतानि धारयाम्यहमोजसाः
पूष्णमिवोषधी सर्वा सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥ अहंवैश्वानरो भूत्वा

॥ भ. गी. ॥

॥ ८० ॥

शान्तिनां देहमाश्रितः ॥ प्राणपानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधं ॥ १४ ॥ स
र्वस्य चाहं हृदिसन्निविष्टो मत्तः सृष्टिर्ज्ञानमपोहनं च ॥ वेदैश्च सर्वैर
हमेव वेद्यो वेदांतकृद्देवदेववाहं ॥ १५ ॥ ह्यविमोऽपूर्यो लोकेश आ
क्षर एव च ॥ क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थो क्षर उच्यते ॥ १६ ॥ उत्तमः पूर
यस्त्वन्मः परमात्मेत्युदाहृतः ॥ यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्य व्ययश्च
रः ॥ १७ ॥ यस्मात्क्षरमतीतो ह्यमक्षर इति चोत्तमः ॥ अतोऽस्मि लोके वे
देवपथितः पूर्योत्तमः ॥ १८ ॥ यो मामेवमसंमूढो जानाति पूर्योत्तमः ॥

॥ रामः ॥

॥ ८० ॥

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥ इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमु
क्तं मया नय ॥ एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्पश्च भारत ॥ २० ॥ इति
श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसं
वादे पूर्योत्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
अभयं सत्त्वसंभृतिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ॥ दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्या
यतप आर्जवम् ॥ १ ॥ अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरैष्येभ्यः ॥ दया भूते
ष्वलौकिकं मादिवं ह्रीरवापलम् ॥ २ ॥ तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नाति

॥ भ. गी. ॥ मानिता ॥ भवन्ति संपदं दैवामभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥ दंभो दर्पो भिमान
 ॥ ६१ ॥ अक्रोधः पातुष्य मेव च ॥ अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरी ॥ ४ ॥
 देवी संपद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ॥ मा भवः संपदं दैवामभि
 जातो सि पांडव ॥ ५ ॥ क्षोभूतसर्गो लोके स्मिन् दैव आसु एव च ॥ दैवो
 विस्तारः प्रोक्तः आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना
 न विदुरासुरः ॥ न शोवं नापि वाचारेन सत्यं ते यु विद्यते ॥ ७ ॥ असत्य
 मप्रतिष्ठते जगदाहुरनीश्वरं ॥ अपरस्परं संभूतं किमन्यत्कामहेन

॥ रामः ॥
 ॥ ६१ ॥

कं ॥ ८ ॥ एतां दृष्टि मवष्टभ्य नष्टात्मानो ल्य बुद्धयः ॥ प्रभवन्त्युग्रकर्माणः
 क्षयाय जगतो हिताः ॥ ९ ॥ काममाश्रित्य दुष्परं दंभमानमदान्विताः ॥ मो
 हाकृत्वा सद्ग्राहान् प्रवर्तन्ते शुचि व्रताः ॥ १० ॥ वितामपरिमेयां च प्रल
 यांता मुपाश्रिताः ॥ कामोपभोगपरमास्तावदि निश्चिताः ॥ ११ ॥ आशा
 पाशशतैर्वद्धाः कामक्रोधपरायणाः ॥ इह ते कामभोगार्थं मन्याये नार्थं
 संक्षयान् ॥ १२ ॥ इदमद्य मया लब्धमिदं प्राप्य मनोरथं ॥ इदमस्तीदमपि मे
 भविष्यति पुनर्धनं ॥ १३ ॥ असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ॥ इत्य

॥ भगी ॥ रोहमहंभोगीसिद्धोहंवलवान्मुखी ॥ १४ ॥ आळोभिजनवानस्मिकोन्यो
 ॥ ६२ ॥ स्तिसहृशोभया ॥ यक्षपदास्यामिमोदिष्यइत्यज्ञानविमोहिता ॥ १५ ॥ अने
 कविजविभ्रांतामोहजालसमावृता ॥ प्रसक्ताः कामभोगेषुपतंतितार
 केभुवौ ॥ १६ ॥ आत्मसंभाविताः स्तब्धाधनमानमदान्विता ॥ यजंतेनाम
 यज्ञेस्तेदंभेनाविधिपूर्वकं ॥ १७ ॥ अहंकारंवलंदर्पंकामंक्रोधंवंशंसंश्रिताः ॥
 मामात्मपरदेहेषुप्रक्षिपंतोभ्यसयका ॥ १८ ॥ तानहंक्षिपतः कूरान्संसारे
 युनराधमान् ॥ शिष्याम्यजस्वमशुभानासुरेभ्येवयोनिषु ॥ १९ ॥ आसुरी

॥ रामः ॥
 ॥ ६२ ॥

योनिमापन्तामूढाजन्मनिजन्मनि ॥ मामप्राप्येवकौंतेयततोयांत्यध
 मांगतिं ॥ २० ॥ विविधंनरकस्पंदंक्षारंजाशनमात्मनः ॥ कामः क्रोधस्तथा
 लोभस्तस्मादेतत्रयंत्यजेत् ॥ २१ ॥ एतेर्विमुक्तः कौंतेयतमोक्षोरेस्त्रिभिर्न
 र ॥ आचरत्पात्मनश्चैयस्ततोयातिपरंगतिं ॥ २२ ॥ यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य
 वर्ततेकामकारतः ॥ नससिद्धिमवाप्नोतिनसुखंनपरंगतिं ॥ २३ ॥ न
 स्माच्छास्त्रंप्रमाणंतेकार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥ तात्वाशास्त्रविधानोक्तंक
 र्मकर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥ इतिश्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सुब्रह्मविद्यायांयो

॥ भगी ॥ गणेशे श्री कृष्णार्जुनसंवादे देवसुरसंपत्तियोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ ६ ॥
 ॥ ६३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ येशास्त्रविधिमुत्तमं यजंते श्रद्धया चित्ताः ॥ तेषां नि
 शानुका कृष्णसत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १ ॥ श्री भगवानुवाच ॥ त्रिविधा भव
 ति श्रद्धा देहिनां सा श्रद्धा भावजा ॥ सा त्विकी राजसी चैव तामसी चैतितांशु
 णु ॥ २ ॥ सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ॥ श्रद्धामयो यं पुरुषो यो
 यः कृद्भः स एव स ॥ ३ ॥ यजंते सा त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः ॥ प्रे
 ता भूतगणाश्चान्ये यजंते तामसा जनाः ॥ ४ ॥ अशास्त्रविहितं घोरं त

॥ राम ॥
 ॥ ६३ ॥

षंते यो तपो जनाः ॥ दंभाहंकारसंयुक्ताः कामरागवत्तान्विताः ॥ ५ ॥ क
 र्षयंतः शरीरस्थं भूतग्राममवेतसः ॥ मां वै वांतः शरीरस्थं तान् विधा
 सुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥ आहाररूपमिदं सर्वं त्रिविधं भवति प्रियः ॥ यत्त
 त्पक्ष्मधादानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥ आयुः सत्त्ववत्तारेण्यसुखप्री
 तिविवर्द्धना ॥ रसाः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सा त्विकप्रियाः ॥ ८ ॥
 कटुम्लतवणानुष्मतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ॥ आहारराजसस्येष्टा
 दुःखशोका मयप्रदाः ॥ ९ ॥ यातयामंगतरसं प्रतिपर्युषितं च यत् ॥ उक्ति

॥ भ. गी. ॥ एमपि चामेधं भोजनं तामसप्रियं ॥ १० ॥ अफलाकांक्षिभिर्यज्ञोविधि
 ॥ ६४ ॥ दृष्टो यश्च ज्यते ॥ यश्च मेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ ११ ॥ अभि
 संधाय तु फलं दंभार्थमपि चैव यत् ॥ इज्यते भरत श्रेष्ठ तं यज्ञं विद्विष्य
 तसं ॥ १२ ॥ विधिहीनमसृष्टान्नं मंत्रहीनमदक्षिणं ॥ श्रद्धाविरहितं
 यज्ञं तामसं परिवर्क्षते ॥ १३ ॥ देवद्विजगुरुप्रातः पूजनं शौचमार्जवं ॥
 ब्रह्मचर्यमहिंसा च शरीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥ अनुद्वेगकारं वाक्यं सत्यं
 प्रियहितं च यत् ॥ स्वाध्यायाभ्यासनं चैव वाच्यं तप उच्यते ॥ १५ ॥ म

॥ रामः ॥
 ॥ ६४ ॥

नः प्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ॥ भावसंशुद्धिरित्येतत्तयोमा
 नस उच्यते ॥ १६ ॥ श्रद्धया परया तप्तं तपस्तं त्रिविधं नरैः ॥ अफलाकांक्षि
 भिर्युक्तैः सात्त्विकं परिवर्क्षते ॥ १७ ॥ सत्कारमानपूजार्थं तपो दंभेन चै
 व यत् ॥ क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं च तमश्च वं ॥ १८ ॥ मूढा ह्येणात्मनो
 यपीडया क्रियते तपः ॥ परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतं ॥ १९ ॥
 दातव्यमिति यद्दानं दीयते ॥ अनुपकारिणे ॥ देशे काले च यात्रे च तद्दानं
 सात्त्विकं स्मृतं ॥ २० ॥ यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलं मुद्दिश्य वा पुनः ॥ दीयते

॥ भ. गी. ॥ वपरिक्लिष्टं तद्राजसमुदाहृतं ॥ २१ ॥ प्रदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च
॥ ६५ ॥ दीयते ॥ असत्कृतमवन्तातं तन्नामसमुदाहृतं ॥ २२ ॥ इत्तत्सदिति नि
र्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ॥ ब्राह्मणस्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पु
राः ॥ २३ ॥ तस्मादोमित्युदाहृत्य यत्तदानतपः क्रियाः ॥ प्रवर्तते विधानो
क्ताः सततं ब्रह्मवादिनां ॥ २४ ॥ तदित्यनभिसंधाय फलं यत्तपः क्रि
याः ॥ दानक्रियाश्च विविधा क्रियन्ते मोक्षकांक्षिभिः ॥ २५ ॥ सद्भावे साधु
भावे वसदित्येतत्प्रयुज्यते ॥ प्रशस्ते कर्मणि तथा सद्बुद्धः पार्थ युज्यते ॥

॥ रामः ॥
॥ ६५ ॥

२६ ॥ यत्ते तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ॥ कर्म वैवर्तदर्थीयं स
दित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥ अथ द्रव्याहुतं दत्तं तपस्तपं कृतं च यत् ॥ अस
दित्युच्यते पार्थ न वतस्ते नोऽहं ॥ २८ ॥ इति श्रीभगवद्गीता सप्तमि
षत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभा
गयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ अर्जुन उवाच ॥ संन्यासस्य महाबाहो न
त्वमिच्छामि वेदितुं ॥ त्यागस्य च हृषीकेश पृथक् केशिनि सूदन ॥ १ ॥ श्री
भगवानुवाच ॥ काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ॥ सर्वक

॥ भ. गी. ॥ मफलत्यागं प्राहुः स्वागं विवक्षणा ॥ २ ॥ त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म
॥ ६६ ॥ प्राहुर्मनीषिणः ॥ यत्तदानतपः कर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ ३ ॥ निश्च
यं शृणु मे तत्र त्यागे भक्त सत्तमः ॥ त्यागे हि पुस्व व्याघ्रविधिः संप्र
कीर्तितः ॥ ४ ॥ यत्तोदानं तपः कर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ॥ यत्तोदानं
तपश्चैव पावनानि मनीषिणां ॥ ५ ॥ एतान्यपि तु कर्माणि संगंत्य त्का
फलानि च ॥ कर्त्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमं ॥ ६ ॥ नियतस्य
नु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ॥ मोहान्नस्य परित्यागस्त्यामसः परिकी

॥ रामः ॥
॥ ६६ ॥

र्त्तिता ॥ ७ ॥ दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्पजेत् ॥ सकृत्त्वा राज
संन्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥ कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रिय
तेर्जुन ॥ संगंत्य त्काफलं चैव सत्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥ न दृष्ट
कुशलं कर्म कुशलेनानुयजते ॥ त्यागी सत्त्व समाविष्टो मेधाविद्धि
न्न संशयः ॥ १० ॥ न हि देहभक्ता शक्यं त्यक्तुं कर्मण्यशेषतः ॥ यस्तु कर्म
फलत्यागी सत्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥ अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिवि
धं कर्मणः फलं ॥ भवत्यत्यागिनां प्रेत्य ननु संन्यासिकवित् ॥ १२ ॥

॥ भ. गी. ॥ ॥ २३ ॥ यत्तु कामेष्पुना कर्मसाहंकारेण वा पुनः ॥ कियते बहुलायासं
 ॥ ६८ ॥ तद्वा जसमुदाहृतं ॥ २४ ॥ अनुबंधं सयं हिंसा मनवेश्यवपौरुषं ॥ मो
 हादारभ्यते कर्मयत्तामसमुदाहृतं ॥ २५ ॥ मुक्तसंगो न हं वा दीधत्सु
 त्साहसमन्वितः ॥ सिध्यसिधो निर्विकारः कर्त्ता सात्त्विक उच्यते ॥
 २६ ॥ रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मको भुवि ॥ हर्षशोकान्वि
 तः कर्त्तारजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥ अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नै
 क्तिको लसः ॥ विषादी दीर्घसूत्री च कर्त्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥ वु

॥ रामः ॥
 ॥ ६८ ॥

द्वेर्भेदं धत्ते चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु ॥ प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्
 न धनं जयः ॥ २९ ॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्यभयाभये ॥ बंधमोक्षं
 च यो वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥ यया धर्ममधर्मवकार्यवा
 कार्यमेव च ॥ अथवा बन्धजानातिबुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥ अ
 धर्मधर्ममितिया मन्यते तमसा वृता ॥ सर्वार्थान्विपर्येतांश्च बुद्धिः सा
 पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥ धन्या यया धारयते मनः प्राणेंद्रियक्रियाः ॥ यो
 गेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३३ ॥ ययानुधर्मकामा

॥भगी॥ र्थान्धत्वाधारयतेर्जुन॥ प्रसंगेन फलाकांक्षी धृतिः सापार्थराज
॥६६॥ सी॥३४॥ ययाश्च प्रभयं शोकं विषादं मदमेव च॥ न विमुंचति दुर्मधा
 धृतिः सापार्थतामसी॥३५॥ सुखं त्विदानीं विविधं शृणु मे भरत
 र्धम॥ प्रभासाद्रमते यत्र दुःखांतं च निगच्छति॥३६॥ यत्तदग्रे विष
 मिव परिणामे मृतोपमं॥ तत्सुखं सात्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसाद
 जं॥३७॥ विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रे मृतोपमं॥ परिणामे विषमिव
 तत्सुखं राजस्य तं॥३८॥ यदग्रे चानुबंधे च सुखं मोहनमात्मनः॥ नि

॥रमः॥
॥६९॥

द्रातस्य प्रमादोत्थं ततामसमुदाहृतं॥३९॥ न तदस्ति पृथिव्यां वा दि
 विदेवेषु वा पुनः॥ सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्याद्विभिर्गुणैः॥४०॥ चा
 त्मणश्च विप्रविशं शूद्राणां च परंतपः॥ कर्माणि प्रविभक्तानि श्वभा
 वप्रभवेर्गुणैः॥४१॥ शमोदमस्तपः शौचं क्षांतिरार्जवमेव च॥ ज्ञानं वि
 ज्ञानमास्ति कथं ब्रह्म॥ कर्म स्वभावजं॥४२॥ शौर्यं तेजो धृतिर्दीक्ष्यं
 युद्धे वाप्यपलायनं॥ दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म श्वभावजं॥४३॥
 कृषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्वकर्म स्वभावजं॥ परिवर्त्यात्मकं कर्म शूद्र

॥ भ. गो. ॥ स्वापि स्वभावजं ॥ ४४ ॥ श्वेत्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ॥ स्व
॥ ७० ॥ कर्मनिरतः सिद्धिं यथाविंदति तत्तच्छृणु ॥ ४५ ॥ यतः प्रवृत्तिर्भूता
नां येन सर्वमिदं ततं ॥ श्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विंदति मानवः
॥ ४६ ॥ श्रेयांस्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ स्वभावनिय
तं कर्म कुर्वन्नाप्रोति किल्बिषं ॥ ४७ ॥ सहजं कर्म कौंतेय सदोषमपि
न त्यजेत् ॥ सर्वारंभा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृता ॥ ४८ ॥ असक्तबु
द्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ॥ नैष्कर्मसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिग

॥ रामः ॥
॥ ७० ॥

च्छति ॥ ४९ ॥ सिद्धिं प्राप्नोयथा व्रत्न तथा प्रोति निबोध मे ॥ समासेनैव कौं
तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ ५० ॥ बुद्ध्या विमुक्षया युक्तो धृत्वात्मानं निय
म्य च ॥ शब्दादीन् विषयांस्त्यक्त्वा रगद्वेषौ मुदस्य च ॥ ५१ ॥ विविक्तसेवा
लघ्वाशी यत्तवा कायमानसः ॥ ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपा
श्रितः ॥ ५२ ॥ अहंकारं बलं दर्पकामं क्रोधं परिग्रहं ॥ विमुच्य निर्ममशो
तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥ ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मानशो च तिनकांक्ष
ति ॥ समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते परं ॥ ५४ ॥ भक्त्या मामभिजाना

॥ भगी ॥ तिपावान्यश्चास्मितत्वतः ॥ ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनंतरं ॥ ५५ ॥
 ॥ ७१ ॥ सर्वकर्मान्यपि सदा कुर्वाणो मध्यापाश्रयः ॥ मत्प्रसादादवाप्नोति शान्तिं
 तं पदमव्ययं ॥ ५६ ॥ चेत्तसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ॥ बुद्धिं यो
 गमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भवः ॥ ५७ ॥ सच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादा
 त्तरिष्यसि ॥ अथ वेत्त्व महंकारं न श्रोष्यसि विनक्षसि ॥ ५८ ॥ यदहंका
 रमाश्रित्य न यो तस्य इति मन्यसे ॥ मिथैष व्यवसायस्ते प्रकृतिरूपां नि
 योक्षति ॥ ५९ ॥ स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ॥ कर्तुं नेच्छ

॥ रामः ॥
 ॥ ७१ ॥

सियन्मोहात्करिष्यस्य वशोपितः ॥ ६० ॥ ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जु
 न तिष्ठति ॥ भ्रामयन् सर्वभूतानि यंत्रारूपा निमायया ॥ ६१ ॥ तमेव श
 ण्गं गच्छ सर्वभावेन भारत ॥ तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शा
 न्तिम् ॥ ६२ ॥ इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याकुसुमतं मया ॥ विमृशेत्तदशेषे
 ण यथेच्छं ततः कुरु ॥ ६३ ॥ सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ॥ इष्टो
 सि मे दृढमति ततो वक्ष्यामि ते हितं ॥ ६४ ॥ मनमना भव मत्कोमया जी
 मां नमस्कुरु ॥ मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियो सि मे ॥ ६५ ॥ सर्वध

॥भ.गी॥ मीन्यरित्यज्यमामेकंशरणं व्रज॥ अहंत्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्या
॥७२॥ मिमाशुच॥ ६६॥ इदं तेनातपस्कायनाभक्ताय कदाचन॥ नवाशुश्रु
ष्ववेवाचं नवमां योभ्यस्यति॥ ६७॥ य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधा
स्यति॥ भक्तिं मयि परं कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः॥ ६८॥ न च तस्मान्म
नुष्ये शुक्लश्चिन्मे प्रियकृतमः॥ भवितान च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भु
वि॥ ६९॥ अथेष्ट्यते वय इमं धर्मं संवादमावयोः॥ ज्ञानयत्नेन तेनाह
मिष्टः स्यामिति मे मतिः॥ ७०॥ अद्वावान न सस्यश्च शृणुयादपि यो

॥रामः॥
॥७२॥

नर॥ सोऽपि मुक्तः शुभां लोकान् प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणां॥ ७१॥ कश्चिदेतद्बु
तं पार्थ तयिकायेण वेतसा॥ कश्चिदज्ञानसंमोहः प्रणष्टस्ते धनं जय॥
७२॥ अर्जुन उवाच॥ नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसात्माया युतः॥ स्थि
तोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव॥ ७३॥ संजय उवाच॥ इत्यहं वासुदेव
स्वपार्थ स्ववमहात्मनः॥ संवादमिममथो वमद्भुतं रोमहर्षणं॥ ७४॥ या
सप्रसादाद्बुतवानेतद्बुद्धमहं परं॥ योगं योगेश्वरं त्वास्मात्साक्षात्कथ
यतः श्रयं॥ ७५॥ राजन् संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतं॥ केशवार्जु

॥ भगी ॥ नयोः पुणं हृष्यामि व मुहुर्मुहुः ॥ ७८ ॥ तत्र संस्तुत्य संस्तुत्य रूपमत्त
॥ ७३ ॥ दुतं हरे ॥ विष्णो मे महाराज न हृष्यामि व पुनः पुनः ॥ ७९ ॥ यत्र यो
गेश्वर कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ॥ तत्र श्रीर्विजयो भूतिः कृत्वानिती
र्मतिर्मम ॥ ८० ॥ इति श्रीभगवद्गीता सूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योग
शास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नाम अष्टादशोऽध्या
यः ॥ १८ ॥ श्रीभगवद्गीता समाप्तम् ॥ शुभम् ॥ शुभम् ॥ स्वस्ति

॥ रामः ॥

॥ ७३ ॥

॥भ.गी॥ श्रीशके ११८७ सम्वत् १२२२ सालमिति आषाढवदि ६ ऐज ५॥

॥७४॥

॥अभयभूषात॥

॥रम॥

॥७४॥

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मदेवमहेशानयथासायमेश्वरि॥ बभू-
 वमेनकागर्भे पूर्वाभावेन पार्वती॥ १॥ भुतं ब्रह्म पुराणेषु ज्ञायते पितृयद्यापि॥ जन्म-
 कर्मादिकं तस्यास्तथापि परमेश्वर॥ २॥ श्रोतुं समिच्छते तत्त्वं यत्तत्त्वं वेत्ति तत्त्वतः॥
 तद्वदस्व महादेव विस्तरेण महामते॥ ३॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ त्रैलोक्यजननि दु-
 र्गा ब्रह्मरूपा सनातनी॥ प्रार्थिता गिरिजानतस्तस्या मे नयापि च॥ ४॥ महोत्तम-
 सा पुत्री भावेन मुनिपुंगव॥ प्रार्थिता च महेशेन मती विरहदुःखिता॥ ५॥ प्रययौ मे न-
 कागर्भे पूर्वावस्थायी स्वयं॥ ततः शुभदिने मे नाराजीवमदृशानना॥ ६॥ सुषुप्ते नयां

गीता
 ॥ १ ॥

देवीं सुप्रभां जगदंबिकां॥ ततो भवत्युपवृद्धिः सर्वतो मुनिमन्त्रम॥ ७॥ पुराणगंधर्वो वा-
 युः प्रसन्नाश्च दिशो दश॥ तथा दिराजः शुक्लानुपुत्री जातां शुभाननां॥ ८॥ तरुणा दिव्य-
 कोद्याभां त्रिनेत्रां दिव्यरूपिणीं॥ मुखहस्तां विशालाक्षीं चन्द्राक्षीं त्रीशैश्वरां॥ ९॥ मेनेतां
 प्रकृतीं सूक्ष्मां मायां जातां स्वलीलया॥ तदा हृष्टमना भूत्वा विप्रेभ्यः प्रददौ बहूः॥ १०॥
 धनं वासां च मुनेनामगां च सहस्रं॥ दुष्टं प्रतिययौ चो सुबंधुभिः परिवारितः॥ ततः
 स्नमागतं ज्ञात्वा गिरिदुर्गे मेनका तदा॥ प्रोवाच तनयां पश्य राजन राजीवलोचन॥ ११॥
 आवयोस्तपसा जातां सर्वभूतहिर्तयच॥ ततः सोऽपि निरीक्ष्येतां ज्ञात्वा तां जगदम्बि-
 कां॥ १२॥ पुराण्यगिरि सा भूमौ कृतां जलिपुटस्थितः॥ प्रोवाच वचनं देवी भक्त्या गद-

यागिरा ॥ १० ॥ हिमालय उवाच ॥ कात्वं मातर्विशालाक्षी चित्ररूपा सुलक्षणा ॥ न जाने त्व
 महं वत्से यथा वक्तव्यं स्वमां ॥ १५ ॥ देव्युवाच ॥ जानीहि मां परं शक्तिं महेश्वररूपा
 श्रयो ॥ शाश्वतैश्वर्यं विज्ञानमूर्ति सर्वप्रवर्तिका ॥ १६ ॥ मृष्टि स्थिति विना शानां वि
 धात्री जगदं विकां ॥ अहं सर्वान्तरस्थोऽवसंसारसर्वतारिणी ॥ १७ ॥ नित्यानंदमयी नि
 त्यावस्तरूपा स्वयंपितः ॥ युवयोस्तयमातुषा पुत्रिभावेन लीलया ॥ १८ ॥ जानातव
 हेता तव रुभाय वशातुलः ॥ हिमालय उवाच ॥ मातस्त्वं रूपया गृहे समसुता जाता
 स्ति नित्यापि यत् ॥ भाग्यं मे वरुजन्म जन्म जनितं तेनैव मन्ये महत् ॥ दृष्ट्वा मूर्तिरियं

गीता
 ॥ २ ॥

परात्परं तस्मिन्निर्वाण्यमपि ॥ माहेशी प्रतिदर्शयामु रूपया विश्वेशितुभ्यं नमः
 ॥ २० ॥ देव्युवाच ॥ ददामि च क्षुल्लेदि व्यं पश्य मे रूपं मे श्वर ॥ हिं धि हृत्संशयं विद्विष
 र्बदेवमर्थी पितः ॥ २१ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ इत्युक्त्वा तं गिरिश्रेष्ठं दत्ता विज्ञानमुत्त
 मं ॥ स्वरूपं दर्शयामास दिव्यं माहेश्वरं नदा ॥ २२ ॥ शशीकोटिप्रभं चारुं चन्द्रार्द्रकं शी
 त्वरं ॥ त्रिभूलं वरहसं च जटामण्डितमस्तकं ॥ २३ ॥ भयानकं घोररूपं कालानलमहं
 भं ॥ पंचवक्त्रं त्रिनेत्रं च नागयज्ञोपवीतिनं ॥ २४ ॥ दीपिचर्मं विरुधरं नागेन्युक्तभूषणं
 ॥ एवं विलोक्य तद्रूपं विस्मितो हिमवान्युतः ॥ २५ ॥ प्रोवाच वचनं मातः रूपमन्यत्पुदर्शय

ततः संहृत्य तद्वपुः पदं दर्शयामास तत्क्षणतः ॥ २८ ॥ रूपमन्यन्मुनिश्चेष्टविश्वरूपाम
 नातनी ॥ शरच्चन्द्रनिभं चारुमुकुटोज्ज्वलमस्तकं ॥ २९ ॥ शंखचक्रगदापद्महस्तं नेत्र
 त्रयो ज्वलं ॥ दिव्यमात्मां वरधरं दिव्यगंधानुलेपनं ॥ ३० ॥ योगीन्द्रवन्द्यसंवेद्यं सुचा
 रुचरं गुणैः ॥ सर्वतः पाणिपादं च सर्वतोऽक्षिशिरोमुखं ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा तत्परमं रूपं वि
 स्मितो हिमवायुनः ॥ पराभ्यतनयं प्राह विस्मयोऽस्तु त्वमानसः ॥ ३२ ॥ हिमालय उ
 वाच ॥ मातस्त्वेदं परमं रूपमेश्वरमुन्नमः ॥ विस्मितोऽस्मि ममालोकं रूपमन्यत्पुं
 य ॥ ३३ ॥ तं यः पश्यत्यशौचो हि धन्यश्च परमेश्वरि ॥ अनुगृह्णन्मातर्माहूय यात्वा

गीता
 ॥ ३ ॥

नमोनमः ॥ ३४ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ उत्तुक्ता मातदापित्रा शैलराजेन पार्वती ॥ तद्वपु
 पिसंहृत्य दिव्यरूपं समादधे ॥ ३५ ॥ नीलोत्पलदलश्यामं वनमालाविभूषितं ॥ दिनेत्रं हि
 भुजं रक्तपंकजं हृदयं गुणैः ॥ ३६ ॥ षण्महामवदनं दिव्यलक्षणलक्षितं ॥ चन्द्रनोक्षितसर्वांग
 रत्नभूषणभूषितं ॥ ३७ ॥ एवं विलोक्य तद्वपुः शैलानामधिपस्ततः ॥ कृतांजलिपुटः स्थित्वा
 हर्षरामहतायुतः ॥ ३८ ॥ स्तोत्रेणानेन तां देवीं तुष्ट्वा वरमेश्वरि ॥ ३९ ॥ हिमालय उवाच
 मातः सर्वमपि प्रसीद परमेश्वरि ॥ शिविष्याद्ये त्वं सर्वं न हि किंचिदस्मि भुवने वस्तु
 दमश्चिदे ॥ त्वं विष्णुर्गिरिशस्त्रमेव नितरां धाता मिशक्तिः पराकिं वरं पचरितं त्वचिं न्य

चरितं ब्रह्माद्यगम्यं मया ॥ ३८ ॥ त्वं स्वाहा खिलदेव त्वं प्रियं निजानि कान्तं नंदं त्वं पितृणां मपि
 त्वं प्रहेतु रसित्वं धाव जननि त्वं देवि पित्रात्मिका ॥ इत्येकं वयं पितृत्वमेव नियमो यज्ञास्तथा दक्षि
 णात्तं स्वर्गादिफलं समस्तफलदेवि श्वेति नुभ्यं नमः ॥ ३९ ॥ रूपं सूक्ष्मं तमं परं त्वं रं यद्योगि
 ना विद्याया शुद्धं ब्रह्म मयं वदंति परया मातः सगुरुं तव ॥ वाचां दुर्विषयं मनो गतिमपि त्रैलो
 क्यविजां शिवे भक्त्या हंप्रणामामि देवि वरदे विष्वे श्वरि त्राहि मां ॥ ४० ॥ उग्रतूर्य्यं सहस्रभा
 समगृहे जातां स्वयं लीलाया देवि मष्टभुजां विशालनयनां बालेभ्युमौलीं शुभां ॥ उग्रकोटिश
 शोककांतिममलां बालां त्रिनेत्रां शिवां भक्त्या हंप्रणामामि विष्वजननीं देवि प्रसीदां विदे ॥ ४० ॥

नीता
 ॥ ४१ ॥

रूपं ते रजताप्रिमन्निभमलं नागेभ्युभोजं ज्वलं घोरं पंचमुखं त्र्यंशं त्रिनेत्रं नैभीमैः समुद्रासितं ॥
 चन्द्राङ्गं कितमलकं धृतजगज्जटारण्यं शिवे भक्त्या हंप्रणामामि विष्वजननी त्वमेव प्रसीदां वि
 दे ॥ ४१ ॥ रूपं शार्दूलकोटिचन्द्रसदृशं दिव्यावरं शोभनं ॥ दिव्ये बाभरौ विराजितं तनुं कांत्या ज
 गन्मोहनं दिव्ये वाक्चतुष्टये विशोभितं महं वदं शिवे भक्तिः पादाब्जं जननि प्रसीद निखिल
 ब्रह्मादिदेवसुते ॥ ४२ ॥ रूपं ते नवनीरदद्युतिरुचिं फुल्लाब्जनेत्रं ज्वलं कांत्या विश्वविमोहनं
 मितसुखरत्नागदेर्भूषितं ॥ विधाजद्वनमालया विलसितो रक्तजगत्ता रिणी भक्त्या हंप्रणामामि
 देवि कृपया दुर्गप्रसीदां विदे ॥ ४३ ॥ मातः कः परिवर्त्तितुं तव गुरुं च विधात्मकं शक्नो देवि जगत्त्र

येवङ्गुगेदेवोथवामानुषः॥ तत्किंस्वल्पमनिर्व्वीमिकरुणां कृतास्वकीयेगुणैर्नेमां मोह
 यमाययापरमयाविश्वेशितुभ्यंनमः॥४४॥ अद्यमेमफलंजन्मनपश्चमफलंमम॥ यत्तन्निजग
 गतांमातामत्युन्नित्वमुयागत॥४५॥ धन्योहंकृतकृत्यश्चमातस्त्वंनिजलीलया॥ नित्यापिम
 द्रुहेजातापुत्रीभावेनवैयतः॥४६॥ किंवृमोमेनकायाश्चभाग्यंजन्मशतार्जितं॥ यतस्त्रिज
 गतामातुरपिमाताभवत्तव॥४७॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच॥ एवंगिरिन्दुतनयागिरिगजेन
 संस्तुता॥ बभूवमहसाचारुरूपिणीपूर्ववन्मुने॥४८॥ मेनकापिविलोकोवविस्मिताभक्ति
 संयुता॥ ज्ञात्वाब्रह्ममयीपुत्रीप्रोहगद्गदयागिरा॥४९॥ मेनकोवाच॥ मातस्तुतिंनजानामि

गीता
 ॥५॥

भक्तिंवाजगदंविके॥ तथाप्यहमनुग्राह्यान्वयानिजगुरोमहि॥५०॥ त्वयाजगदिदं सर्वं
 सृयतेजगदंविके॥ सर्वाधारस्वरूपाचसर्वव्याप्याधितिष्ठसि॥५१॥ यस्यात्रयादृशंकर्मतस्मेता
 दकफलप्रदा॥ त्वंममोदरसंभूतेव्यक्तलोकेविडंवनं॥५२॥ इत्थिलुताभगवतीपितृभ्यां हृद्यमान
 सा॥ प्रोवाचवचनंदेवीपूर्ववत्तंतदातयो॥५३॥ देव्युवाच॥ शुभाशुभानांफलदाकर्मणांमात
 रस्म्यहं॥ यादृशंयस्यकर्मस्ति तस्मेतादकफलप्रदा॥५४॥ त्वयामातस्तथापित्राप्यनेनारधि
 तास्महं॥ महेष्टनपसापुत्रीलब्धामापरमेस्वरि॥५५॥ सुवमोत्तमपुत्रस्यफलदानापयलील
 या॥ नित्यालब्धागतीर्जन्मगर्भतवहिमालयात्॥५६॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच॥ ततो गिरिं

तां देवीं प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥ पप्रच्छ ब्रह्म विज्ञानं प्राञ्जलिं मुनिमन्नमः ॥ ५७ ॥ हिमवानुवाच ॥
 ॥ मातस्त्वं ब्रह्म भाग्येन मम जातामिह कल्मषा ॥ ब्रह्मा श्रेष्ठं भाग्यो गिर्गुणानि जलीलया ॥ ५८ ॥
 अहं न वदामि जं प्रपन्नोऽस्मि महेश्वरि ॥ यथा ज्ञेयं तद्विद्यामि संसारापारवारिधिं ॥ ५९ ॥
 तथा नु शाधि मातर्मां ब्रह्म विज्ञानमुन्नमः ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ शृणु तात प्रवक्ष्यामि योगा
 सारं महामते ॥ ६० ॥ यस्य विज्ञानमात्रेण देही ब्रह्म मयो भवेत् ॥ गृहीत्वा मम मंत्राणि स
 दुरोः स्वसमाहितः ॥ ६१ ॥ कायेन मनसा वाचा मां मेव हि समाश्रयेत् ॥ स विन्नो मम तत्र प्राप्नु
 यीति मन्त्राजयत तत्परः ॥ ६२ ॥ मत्प्रसंगे मदाज्ञा यो मद्गुणं श्रवणो रतः ॥ भवेन्मुमुक्षु राजे

गीता
 ॥ ६ ॥

न्यमपि भक्तिपरायणः ॥ ६३ ॥ मदर्चा प्रति संशक्तमानसः साधकोन्नमः ॥ पूजा यज्ञादिकं कु
 र्याद्यथा विधि विधानतः ॥ ६४ ॥ श्रुतिस्मृत्युदितैः सम्यक्त्वं वर्णाश्रमवर्णितैः ॥ सर्वयजन
 योदानैर्मां मेव हि समर्चयेत् ॥ ६५ ॥ ज्ञानात्संजायते मुक्तिर्भक्तिर्ज्ञानस्य कारणं ॥ धर्मात्सं
 जायते भक्तिर्धर्मो यज्ञादिको मतः ॥ ६६ ॥ तस्मान्मुमुक्षुर्धर्मार्थं मेदं कृपया श्रयेत् ॥
 सर्वाकारहमेवैका स विद्वानन्दविग्रहा ॥ ६७ ॥ मदं मेन परिहिन्ना देहाः स्वर्गोक्तसांपितः ॥
 तस्मान्मां मेव विद्युक्तैः सकलैरेव कर्मभिः ॥ ६८ ॥ विभाव्य प्रजयेद्रक्तानान्यथा भावयेत्सु
 धीः ॥ एवं विद्युक्तकर्मणि कृत्वा निर्मलमानसः ॥ ६९ ॥ आत्मज्ञानेन मुमुक्षुः सततं

भवेत् ॥ दृष्टां विमृष्ट सर्वत्र पुत्र मित्रादिके स्त्रियः ॥ ७० ॥ वेदांतादिषु शास्त्रेषु सन्निविष्ट
 मना भवेत् ॥ कामादिकं त्यजेत् सर्वं हिंसा चापि विवर्जयेत् ॥ ७१ ॥ एवं कृतवतां विद्याया
 येनेनात्र संशयः ॥ तथैवात्मा महाराज प्रत्यक्षमनुभूयते ॥ ७२ ॥ तदैव जायते मुक्तिः सत्सं
 सत्संबुद्धीमते ॥ किंतु दुर्लभं तानमद्भुतिर्विमुखात्मनां ॥ ७३ ॥ तस्माद्भुक्तिः पराकार्या
 मयि यत्नात्मुमुक्षुभिः ॥ त्वमप्येवं महाराज मयोक्तं कुरु सर्वथा ॥ ७४ ॥ संसारदुःखैरहित
 तैर्वाध्यमेन कदाचन ॥ ॥ इति श्रीमहाभागवते महापुराणे श्रीभगवद्गीतासु
 पनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे पंचदशोऽध्यायः ॥ ॥ हिमवानुवाच ॥ विद्याया

गीता
 ॥ ७ ॥

कीदृशी मात्र र्यनो मुक्तिः प्रजायते ॥ आत्मा वा किं स्वरूपं तन्मे ब्रूहि महेश्वरि ॥ १ ॥ श्री
 पार्वत्युवाच ॥ शृणु तात प्रवक्ष्यामि या संसारनिवर्तिका ॥ २ ॥ विद्या तस्याः स्वरूपं ते संक्षे
 पेण महामते ॥ बुद्धिप्राणमनोदेहाहं कर्तुं श्रियतः पृथक् ॥ ३ ॥ अद्वितीयचिदात्मा हं शुद्धं
 येवेति निश्चितं ॥ संवेत्ति येन ज्ञानेन विद्यते येन मुच्यते ॥ ४ ॥ आत्मानि रामयः शुद्धो जन्मना
 स्वविवर्जितः ॥ चंभ्यादिपादरहितश्चिदानन्दः प्रदामतः ॥ ५ ॥ अनंगः प्रसभः पूर्णः सत्यज्ञाना
 दितलक्षणाः ॥ एक एवाद्वितीयश्च सर्वदेहगतः परः ॥ ६ ॥ स्वप्रकाशेन देहादीन् भासयन् स्वय
 मास्थितः ॥ इत्यात्मानः स्वरूपं ते गिरिराज मयोदितं ॥ ७ ॥ एवं विचिन्तयेन्नित्यमात्मानं

समाहितः॥ अनात्मनि शरीरादावात्मा बुद्धिं विवर्जयेत्॥ ८॥ रागद्वेषादिदोषानां हेतुः
 भूता हि मायतः॥ रागद्वेषादिदोषेभ्यः संदोषं कर्म संभवेत्॥ ९॥ ततः पुनः संसृतिश्च तस्मात्
 त्यजिष्येत्॥ १०॥ हिमालय उवाच॥ अशुभादोषजनकाः रागद्वेषादयश्चि वि॥ १०॥ कथं ज
 नेय रित्याज्यासने त्वं कुमुहं सि॥ कुर्वन्ति ये प्रकाराणि कथं तां सह ते जनाः॥ ११॥ तेषु
 रागस्य विद्वेषः कथं वानं भवेद्दद॥ १२॥ श्रीपार्वत्युवाच॥ अपकारकृतः कस्य न देवा शु
 विचारयेत्॥ १३॥ विचार्यमाणो न स्मिंश्च देव एव न जायते॥ पंचभूतात्मको देहो मुक्तः
 जीवो जडः स्वयं॥ १४॥ वहिना दहते वापि शिवाद्यैर्भक्ष्यते पिबा॥ तथापि नो न जानाति

गीता
 ॥ ८॥

कोपकांरोल्लिप्तस्य वै॥ १४॥ आत्मशुद्धः स्वयं पूर्णः सच्चिदानन्दविग्रहः॥ न जायते न मि
 यते निर्लोपो न च दुःखभाक्॥ १५॥ विद्विद्यमाने देहेऽपि नायकारोऽप्यजायते॥ यथा गृ
 हान्नरस्य स्य न भमः कापिलक्ष्मिनिः॥ १६॥ गृहेषु दह्यमानेषु गिरिराजतथैव हि॥ हतश्चि
 न्मन्यते हंतुं हतश्चेन्मन्यते हतं॥ १७॥ तावुभौ भ्रातृहृदयो नायं हन्ति न हन्यते॥ स्वस्वरूपं
 विदित्वैव देहं त्यक्त्वा सुखी भवेत्॥ १८॥ देहमूलो मनस्तोयं देहसंसारबंधनं॥ मोक्षविघ्नक
 रो देवोऽस्त्रयत्नात्परिमं त्यजेत्॥ १९॥ हिमालय उवाच॥ देहस्योपिन च देवि न जीवस्य परात्मा
 नः॥ अयकाराय विद्येत नैतौ दुःखस्य भागिनौ॥ २०॥ तत्कस्य जायते दुःखं यस्मात्सा दनुभूय

ते ॥ अयोवाकोमिदेहेस्मिन्दुः स्वभोक्तामोहश्चरि ॥ २१ ॥ एतन्मेव हितत्वेन यदिते मम्यनु
 ग्रहः ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ नैव दुःखं हि देहस्य नात्मत्वेऽपि परात्मनः ॥ २२ ॥ तथापि जीवोऽपि
 र्लपो मोहितो मममायया ॥ सुखं ह्यहं दुःखं ह्यहं चेति स्वयमेवाभिमन्यते ॥ २३ ॥ अनाद्यवि
 द्यामायाजगन्मोहनकारिणी ॥ जानमात्रं हि मेवंधस्तया संजायते पितः ॥ २४ ॥ संसारो
 जायते तेन गगदेषादिसंकुलः ॥ आत्मा स्वलिङ्गं तु मनः परित्यज्य महामते ॥ २५ ॥ तत्कृता संजुसं
 कामान् संसारे वर्तते वशः ॥ विशुद्धः स्फुटिको यद्द्रव्यं पुण्यं समीपतः ॥ २६ ॥ तत्तद्दर्शयुतो भ
 निवस्तु तो नास्मि रंजना ॥ बुद्धीन्द्रियादिसामीप्यादात्मनो पितथा गतिः ॥ २७ ॥ मनोबुद्धिरहं

गीता
 ॥ २६ ॥

कारजीवस्य सहकारिणः ॥ स्वकर्मवशतस्तान् फलभोक्ता स एव हि ॥ २८ ॥ सर्ववैषयिकं तान
 सुखं वा दुःखं मेव वा ॥ तथैव भुञ्जते नात्मानिर्लेपः प्रभुरव्ययः ॥ २९ ॥ सृष्टिकाले पुनः पूर्ववासना
 मनसैः सह ॥ जायते जीव एव हि भ्रमत्याह न संश्रवं ॥ ३० ॥ ततो ज्ञानविचारेणात्मकामोहं वि
 क्षराः ॥ सुखी भवन्महाराज दुःखानि शेषयन्निष्ठु ॥ ३१ ॥ देहमूलो मनस्तो यो देहं संसारकारणं
 ॥ देहकर्मसमुत्पन्नकर्मचद्विविधं मतं ॥ ३२ ॥ या यं पुण्यं चराचरैस्तु तेषां संगानुसारतः ॥ देहिनः सु
 खदुःखं स्यादल्पं ह्यदिनरात्रिवत् ॥ ३३ ॥ स्वर्गादिकामः कृत्वापि पुण्यकर्मविधानतः ॥ प्राप्य स्व
 र्गं पतत्याशुभूयः कर्मप्रबोदितः ॥ ३४ ॥ तस्मात्सत्कृतिं कृत्वा विद्याभ्यासयरायराः ॥ विम

क्रदेहः परमं सुरव मिच्छेद्विचक्षणा ॥ ३५ ॥ हस्तिं तत्सदिति श्रीमन्नहाभागवते महापु
 राणे श्रीभगवत्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे हिमालयपार्वतिसंवादे षोड
 शाध्यायः ॥ हिमालय उवाच ॥ द्रवस्य कारणादेहः पंचभूतात्मकः शिवे यतस्तद्विरहे दे
 ही नदुःखे परिभूयते ॥ १ ॥ स्वयं संजायते मानः कथं देहो महेश्वरि ॥ क्षीणे पुरोपकथं जीवे जा
 यते च पुनर्भूवि ॥ २ ॥ तद्विद्विस्मरेण शुच्यदिने मय्यनुग्रहः ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ क्षितेर्ज
 लंतथा तेजो वायुराकाश एव च ॥ ३ ॥ एतैः पंचभिराधारैर्देहोऽयं पांचभौतिकः ॥ प्रधानं पृ
 थिवी तत्र शेषाणां मरुकारिता ॥ ४ ॥ उक्तञ्चतुर्विधः सोऽयं गिरिराज निबोध मे ॥ अण्डजस्त्वदज

गीता
 ॥ १० ॥

श्वेदोद्भिदश्चैव जरायुजः ॥ ५ ॥ अण्डजांश्चैव क्षिसर्पाद्यास्त्वेदजामशकादयः ॥ वृक्षगल्म्यप्रभृत
 यश्चोद्भिदाहिविवेचना ॥ ६ ॥ जरायुजामहाराज मानुषाः पशवस्तथा ॥ शुक्रशोणितसंभूता
 देहो ज्ञेयजरायुजः ॥ ७ ॥ भूयशस्त्रिविधा ज्ञेयः पुंस्त्रीक्रीवविभेदतः ॥ शुक्राधिक्येन पुरुषो
 भवेत्पृथ्वीधराधियः ॥ ८ ॥ शुक्राधिकाद्भवेन्नारीतयोः साम्येन पुंसकः ॥ सकर्मवशतो जीविर्न
 हारकग्रायायुतः ॥ यनिताधरणी पृथ्वी हि मध्यगतो भवेत् ॥ स्थित्वा तत्र चिरं भूत्वा भुंजते
 पुरुषेस्ततः ॥ ९ ॥ ततः प्रविष्टतद्गोणं पुंसो देहः प्रजायते ॥ रेतस्तेन स जीवोऽपि भवेत्तदेतन्न
 तदा ॥ १० ॥ ततस्त्रियाभियोगेन क्रतुकाले महामते ॥ रेतसामहितः सोऽयि मातृगर्भे प्रजाति

हि॥१२॥अनुस्मृताभावेनारीचतुर्थेदिवसेहनि॥अनुपूर्वचतुर्थेहिमणिपूरादधस्थले॥१३॥
 हलिकाग्रंथितोराजनकलिकाजायतेशुभाः॥ततश्चतुर्थेदिवसेकलिकास्फुटिताभवेत्॥
 १४॥रक्तसन्नेनगश्रेष्ठनारिपुष्पवर्तिभवेत्॥अनुस्मृताभावेनारीचतुर्थेहनिदिनात्॥१५॥
 १६॥आषाढशदिनाद्वाजनानुका लउदीरित॥जायतेचपुमांस्तत्रगुमकंदिवसेपित॥
 १७॥अयुगोदिवसेनारीजायतेपुरुषंभ॥अनु स्मृतातुका मात्रासुखंयस्यसमीक्षते॥१८॥
 तदाकृतीसंततीस्यात्रनश्येद्भर्तृगणनं॥तदेतोयोनिरेकनयुक्तंभूत्वा महामते॥१९॥दि
 नेनैकेनकलसंजरायुपरिवेष्टितं॥भूत्वापंचदिनेनेवपुद्बुदाकोरनामियात्॥२०॥

गीता
 ॥११॥

यानुचर्मावृत्तिमृक्षमाजरायुःसानिगद्यते॥शुक्रशोणितयो र्योगतस्मिन्मंजायतेयत॥
 २०॥तत्रगर्भेभवेद्यस्मान्नेनप्राप्नोजरायुजः॥ततस्तत्सप्रगत्रेणमांसपेशित्वमापुयान्॥
 २१॥पक्षमात्रेणसायेशीतच्छोणितपरिप्लुता॥ततश्चाकुत्तयन्मं चविंशतिरात्रिषु॥
 २२॥स्कन्धग्रीवाशिरःपृष्ठादराणिचमहामते॥पंचधां गानिजायंतेएवंमासेनचक्रमात्॥
 २३॥दिनीयेमासिजायंतेपाणिपादादयस्तथा॥अंगानांसंधयःसर्वेहृतीयसंभवंतिहि॥
 २४॥अंगुल्यश्चापिजायंतेचतुर्थेमासिसर्वतः॥अभिव्यक्तिश्चजीवस्यतस्मिन्नेवहि॥
 जायते॥२५॥ततश्चलनिगर्भेपिजनन्याजठरेस्थितः॥नेत्रौकर्मोतथानासाजायतेमा

सियंचमे॥२६॥ तथा पितृवश्च श्रोणिगुह्यं तस्मिन् यजयेते॥ पायुमेदुमुपस्थं च कर्णं हि
 प्रहयंतथा॥२७॥ जायेते मासिष्ये तु नाभिश्चापि भवेन्नृणां॥ सप्रमेकेशो माद्याजा
 यंते च तथा वमे॥२८॥ विभक्ता वयवत्वं च जायते गर्भमध्यतः॥ विहायश्मश्रुदंतादी
 जन्मान्नरसमुद्भवाः॥२९॥ समस्ता वयवार्थं जायंते क्रमतः पितः॥ नवमे मासि जी
 वस्तु चेत्तस्य सर्वशूलमेत॥३०॥ मातृभुक्तानुसारिणा वद्धते जठरे स्थितः॥ प्राप्या पिया
 तनांघ्रोरान् प्रियेतस्वकर्मतः॥३१॥ ग्रीवोर्ध्वं चरणौ गुह्यं वदो ह्यधो मुखस्थितः॥ उप
 स्थमूलसंवद्धः करौ गुह्यगुण्मथा॥३२॥ क्षुद्रं तृड्यायुसुखौदुःखीनाडिका लक्ष्मभोज

गीता
 ॥१२॥

नः॥ श्रुत्वा प्राकृतदेहोऽथ कर्माणि वज्रदुःखितः॥३३॥ मनसा वचनं वृत्ते विचार्य स्वय
 मेव हि॥ एवं दुःखमनु प्राप्य भूयो जन्म लभक्षितौ॥३४॥ यन्मायेना जर्जनं विन्नं कुरुं वभ
 नं कृतः॥ नाराधितो भगवती दुर्ग दुर्गा त्रिहारिणी॥३५॥ यद्यस्या निष्कृतिर्मे स्यात्तर्भदु
 र्वात्तदा पुनः॥ विषयानानुमेवेत विना दुर्गमेहं प्वरं॥३६॥ नित्यं तामेव भक्ता हं पूजये
 द्यतमानसः॥ बुधा पुत्रकलादि वासना वसंतो मकृतः॥३७॥ निविष्ट संसारमनो क
 तवान्मात्मनो हितं॥ तस्येदानीं फलं भुंजेद्भदुःखदुरासदं॥३८॥ तन्न भूयः करिष्या
 मिवृथा संसारमेव न॥ इत्येवं वज्रधातुः स्वमनुभूयः स्वकर्मतः॥३९॥ अस्थियं च विनिः

पियः पतितः कुक्षिवर्त्मना ॥ मृत्तिकायावसाद्यो रात्राकादिवपातकी ॥ ४१ ॥ मेघे
 सूक्ष्मपुनसंसर्गजरायुपरिसंवृतः ॥ ततो मन्मथयामुग्धतानिदुःखानि विस्मृतः ॥ ४२ ॥
 अकिंचित्करताप्राप्यमांसपिराडइव स्थितः ॥ सुखमगापि हिता नाडी श्लेष्मणा ता
 वदेव हि ॥ ४३ ॥ सुखं वचनं तावद्वक्तुं बालेन शक्यते ॥ न गंतुमपि शक्नोति बंधुभिः
 परिवक्ष्यते ॥ ४४ ॥ समाजरादिदंष्ट्रभ्यो ह प्रकालवसानतः ॥ यथेष्टं भाषते वाक्यं
 हृत्यापि सुहृतः ॥ ४५ ॥ ततश्च यो वनोद्भिक्तः कामक्रोधादिसंयुतः ॥ कुर्वन्ति विविधं
 कर्म पापपुण्यात्मकोपितः ॥ ४६ ॥ कुरुते कर्म तत्राणि देहाभोगार्थमेव हि ॥ सदेहं

गीता
 ॥ १३ ॥

पुरुषाद्रिन्न पुरुषं किमश्नुते ॥ ४७ ॥ प्रतिक्षणां क्षरत्या युश्च लप्यवचनो यवत् ॥ स्व
 प्राप्यमं महाराज सर्वं वैषयिकं सुखं ॥ ४८ ॥ तथापि न भवद्भानिच्य भिमानस्येदहिनां ॥ न वेतद्विदुः
 ते देहि मोहितो मम मायया ॥ ४९ ॥ वीक्षते केवलं भोगानमास्वततराणि ह ॥ अकस्माद्भुजते क
 लप्रूर्णो चाभ्यासभूधरः ॥ ५० ॥ यथा व्यालान्तिकः प्राप्नोति मरुकेण सति क्षणात् ॥ हाहं तज्जमेतदपि वि
 फलं जातमेव हि ॥ ५१ ॥ एवं जन्मान्तरमपि विफलं जायते तथा ॥ निष्कृती विद्यते नैव विषयानाम्
 स विनः ॥ ५२ ॥ तस्माद्भानविचारेणात्यन्तकवैषमिकं शुभं ॥ शाश्वती श्रय मन्विहन्मदच
 न यो भवेत् ॥ ५३ ॥ तदेव जायते भक्तिर्मयि ब्रह्मणि निश्चला ॥ देहादिभ्यः पृथक् न निश्चिं

त्पात्मानमात्मना ॥५३॥ देहादिममतां मिथ्याज्ञानजां परित्यजेत् ॥ इतत्त्वं यदि संसारदुःख
 र्वा निवृत्तिमिच्छसि ॥५४॥ तदा राधनमो भक्त्या ब्रह्मरूपां समाहितः ॥ ॥ इति श्रीमद्भा
 गवते महापुराणे भगवती गीतासूयनिषसुब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रि हिमालय पार्श्व
 ती संवादि सप्तदशोऽध्यायः ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ श्रुत्वा श्रितानां त्वो देवि मुक्तिं श्रे
 णैव विश्रुते ॥ कथं समासेत्तत्त्वं रूपं यावद्दिमेतदा ॥१॥ संश्याय कीदृशं रूपं मा तस्मै व सु
 मुमुक्षुभिः ॥ त्वयि भक्तिपराकार्या देहबंधविमुक्तये ॥२॥ ॥ श्रीपार्श्वस्य उवाच ॥ मनुष्याणां
 समक्षेषु कश्चित्पतति मिद्वये ॥ तेषामपि सहस्रेषु कोपि मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ॥ अहं मे नि

गीता
 ॥१४॥

ष्कलं सूक्ष्मं वाचा तातं सुनिर्मलं ॥ निर्गुणं परमं ज्योतिः सर्वव्याप्यैककारणं ॥४॥ निर्विकारं नि
 रालंबं सच्चिदानंदविग्रहं ॥ ध्येयं मुमुक्षुभिस्तत्तदेहबंधविमुक्तये ॥५॥ अहं समस्तजगतां
 प्रभुश्च विलयस्य च ॥ कर्तृपरतरामज्ञानान्य किंचिच्च विश्रुते ॥६॥ सर्वभूतेषु जीवो हं ते जज्ञे
 जश्चिनामहं ॥ अहं मतिमतां तात सुमतिः परवता धियः ॥७॥ पृथीव्यां पुराणं धौ हं मम कृशं शि
 नयभा ॥ तपस्वीनां तपश्चास्मि तेजश्चास्मि विभावसौ ॥८॥ कामादिरागरहितं वलीनां व
 लमस्य हं ॥ सर्वकर्मसुराजं नृकर्मसुरायात्मकं तथा ॥९॥ हृंदसामपि गायत्री बीजाणां पुरा
 वोत्स्य हं ॥ धर्मा विरुद्धकामोऽस्मि सर्वभूतेषु भूधर ॥१०॥ एवमन्येयि ये भावास्तद्विकारा जसा

त्था ॥ नामसामन्त्रउत्पन्नान्दधोनस्यतेमहि ॥ ११ ॥ नाहंतेषामधोनास्मिकदात्रित्यवतर्ष
 भ ॥ एवंसर्वगतंरूपंयुद्धैतंपरमव्ययं ॥ १२ ॥ नजानंतिमहाराजमोहितोमममायया ॥ येभ
 जंतिवसांभक्त्यामायामेतांतरंतिव ॥ १३ ॥ मृष्यार्थमात्मनोरूपंमयेववेक्यापितः ॥ क
 तंविधानगश्चेच्छ्रीपुमान्निभिेदतः ॥ १४ ॥ शिवप्रधानपुरुषःशक्तिश्चपरमोशिवा ॥
 शिवशक्त्यात्मकंब्रह्मयोगिनःस्तत्त्वदर्शिनः ॥ १५ ॥ वदंतिमामहाराजतत्त्वस्वरूपरात्प
 रं ॥ मृजामिब्रह्मरूपेणजगदेतद्वरावरं ॥ १६ ॥ संहरामिमहारूपरूपेणान्तेनिजेद्वया ॥
 दुवृत्तशमनार्थायविष्णुःपरमपुरुषः ॥ १७ ॥ भूत्वाजगदिदंरूपंपालयामिमहामते

गीता
 ॥ १५ ॥

अवतीर्यक्षितोभूयोभूयोरागादिरूपतः ॥ १८ ॥ निहृत्यदानवान्मृथ्वीपालयामिमहा
 मते ॥ रूपंशक्त्यात्मकंतातेप्रधानंतत्रेतिश्रितः ॥ १९ ॥ यतस्त्रयाविनापुंसःकार्यानर्हत्वमा
 श्रितः ॥ रूपंनोतानिराजेत्युतथाकात्यादिकानिच ॥ २० ॥ स्पृशानिबिद्विमृश्यंतुपूर्वमुक्तंवा
 नद्यः ॥ अनभिधायरूपंतुस्पृशंयवतपुंगव ॥ २१ ॥ अगम्यंमूर्क्ष्मरूपंमेयद्वत्त्वोमोक्षभा
 गभवेत् ॥ तस्मात्स्पृशंहिमैरूपंमुमुक्षुपूर्वमाश्रयेत् ॥ २२ ॥ कुर्याद्योगेनतान्नेवसमभ्य
 र्थविधानतः ॥ सन्नेवाल्लोचयेत्तमूर्क्ष्मरूपंमेपरमव्ययम् ॥ २३ ॥ हिमालयउवाच ॥ मातव
 रुविधंरूपंस्पृशं तवमेहेस्वरी ॥ तेषुकिंरूपमाश्रित्यसहसामोक्षभागभवेत् ॥ २४ ॥

तन्मेव हि महर्देवी यदि ते मय्यनुग्रहः ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ मया व्याप्तमिदं विश्वं स्थू-
 लरूपेण भूधरा ॥ २५ ॥ तत्राराध्यमहर्देवी मूर्तिशोघं विमुक्तिदा ॥ सापि नानावि-
 धातत्रमहाविद्यामहमते ॥ २६ ॥ विमुक्तिदामहाराजतासानामानि मे शृणु ॥ म-
 हाकाली १ तथा तारा २ षोडशी ३ भुवनेश्वरि ४ ॥ २५ ॥ भैरवी पद्मगता द्दिना ७ म-
 हात्रिपुरसुंरी ८ ॥ धूमावती चरमा तं गी १० नृणां मोक्षफलप्रदा ॥ २६ ॥ आशु-
 र्वैमरां भक्तिमोक्षप्रोप्राप्त्यसंशयः ॥ आसामम्यतमां तात क्रियायोगेन च स्थितः ॥ २७ ॥
 मय्यर्पितमनो बुद्धिर्मा मे वैश्यामि निश्चितं ॥ मामुपेत्य पुनर्जन्म दुर्बालयममाः

गीता
 ॥ १६ ॥

स्वतः ॥ २७ ॥ न लभंती महात्मान कदाचिदपि भूधरा ॥ अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नि-
 त्यमैः ॥ तस्याहं मुक्तिदा स्यामि भक्तिमुक्तस्य योगिनः ॥ यस्तु संस्मृत्य मामंते प्राणां त्यजति
 भक्तितः ॥ २८ ॥ सोऽपि संसारदुःखाद्यैर्वीर्यतेन कदाचन ॥ अनन्यचेतसोऽपि मां भजते भक्तिसं-
 युतः ॥ २९ ॥ तेषां मुक्तिप्रदानित्यमहमस्मि महमते ॥ शक्त्या सकंहि मे रूपं मनायासे न मुक्तिदं
 ॥ ३० ॥ समाश्रित्य महाराज ततो मोक्षमवाप्स्यसि ॥ येऽप्यन्यदेवताभक्त्या यजते श्रद्धयामिता-
 ॥ ३१ ॥ तेषां मे वरा जेतुं यजते नात्र संशयः ॥ अहं सर्वमयी यस्मात्सर्वयज्ञफलप्रदा ॥ ३२ ॥
 किंतु तांस्त्वयैव भक्त्या तेषां मुक्तिं मुदुर्लभा ॥ ततो मां मेव शरणां देह वद विमुक्तये ॥ ३३ ॥ या

हिंसयन्ते न त्वं मामेष्यसि न संशयः ॥ यत्करोषि यदप्यासि यच्चुहोसीददासि यत् ॥ ३८ ॥
 सर्वमदर्प्यं गां कृत्वामोक्षमेकस्मै वंधनान् ॥ ये मां भजन्ति मद्रूपामयिते ते पुत्रास्महं ॥ ३९ ॥ न
 मे लिखिष्यः कश्चिद् ॥ प्रियो वामहामते ॥ अपि चेमुदुगचारो भजते मामनन्यभाक् ॥ ४० ॥
 सोऽपि पापविनिर्मुक्तो मुच्यते भवबंधनात् ॥ द्विप्रंतरनिधर्मात्मासंनैस्तरति मोघि च ॥ ४१ ॥
 मयि भक्तिमनो मुक्तिरलंघ्या पर्वताधिप ॥ ततस्तत्पराया भक्त्या मया श्रित्य महामते ॥ ४२ ॥
 मन्मना भव मद्याजीमान्मम स्फुरन्मय ॥ ममेवैष्यसि संसारदुःखे नैव हि बाध्यते ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमहाभागवते महापुराणे श्रीभगवत्तिगीतासूयनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगसौ

गीता
 ॥ १ ॥

हिमालयपार्वतीसंबादे द्वादशोऽध्यायः ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ एवं श्रीपार्वती भक्त्या योग
 सारं महामुने ॥ निःसंशयं पर्वतश्रेष्ठे जीवन्मुक्तो बभूव ह ॥ १ ॥ सायं बंशैर्लगाय योगमुक्ताम
 हस्वरी ॥ मातुस्तन्यं पयोवाला प्राकृते बहिः शालयात् ॥ २ ॥ गिरिं प्रसूततो हर्षादकुरोत्सुमहो
 त्सवं ॥ यथानदस्य केनापि श्रुतं वा केन चिन्तितं ॥ ३ ॥ षष्ठे हि षष्टिं संपूज्य संप्रापेत्प्रभुमे ह नि
 ॥ पार्वती त्वकरोन्नामस्यैव पर्वताधिप ॥ ४ ॥ एवं त्रिजगतां माता नित्या प्रकृतिरुत्तमा ॥ सं
 मूयमेनकागर्भा द्विमालयगृहे स्थिता ॥ ५ ॥ हिमालयस्य पार्वत्या कथितं योगसूत्रमं ॥ यः प
 ठेत्सुलभा मुक्तिस्तस्य नारदजामते ॥ ६ ॥ तुल्यं भवति सर्वाणी नित्यं मंगलदायिनी ॥ जायते सु

दृढाभक्तिः पार्वत्यामुनिपुंगव ॥ १० ॥ अष्टम्यां च वतुर्दश्यां नवम्यां भक्तिसंयुतः ॥ पठन् श्रीपा
 र्वतीगीतां जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ ११ ॥ शरत्काले महाष्टम्यां यः पठेत्समुपेक्षितः ॥ रात्रौ जागरि
 तो भूत्वा तस्य पुण्यं ब्रवीमि किं ॥ १२ ॥ स सर्वदेवपूज्यश्च दुर्गाभक्तिपरायणः ॥ अद्वादशो लो
 कपालास्तदाज्ञावशवर्त्तिनः ॥ १३ ॥ स्वयंदैवी कलामेति साक्षादेव्याप्रसादनः ॥ नश्यन्ति सर्व
 पापानि ब्रह्महत्यादिकान्यपि ॥ १४ ॥ पुत्रं सर्वगुणोपेतं लभते चिद्जीविनः ॥ नश्यन्ति विषद
 स्तस्य नित्यं प्राप्नोति मंगलं ॥ १५ ॥ अमावास्यातिथिं प्राप्य यः पठेद्भक्तिसंयुतः ॥ सर्वपापवि
 निर्मुक्तः सदुर्गतिरूपतामियात् ॥ १६ ॥ निशीथे पठते यस्तु बिल्वहृक्षस्य संनिधौ ॥ तस्य

गीता
 ॥ १७ ॥

संबत्सरादुर्गास्वयंप्रत्यक्षमेति वै ॥ १८ ॥ किमेव वदुर्नोक्तेन शृणु नारदन त्वतः ॥ अस्याः
 पाठसमं पुण्यं नास्त्येव पृथिवीतले ॥ १९ ॥ तपसां यज्ञदानादिकर्मणां मिह विद्यते ॥ फ
 लस्य संख्यानेन स्याद्विद्यते मुनिपुंगव ॥ २० ॥ इत्युक्तं ते तथा ज्ञातानित्यापि परमेश्वरि
 ॥ श्रीलया मेनकागर्भभूयः किं श्रोतुमिच्छति ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीमहाभागवते महापुरा
 णे श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे हिमालयपार्वतीसंवादे
 उनविंशतिनमोऽध्यायः ॥ सेवध्वंस्वरवराभूमिसमित्तसम्बुगाश्वादिभूयुक्ते वैक्रमे
 घटर्षोमासेन ये मेचके ॥ पक्षेशर्वतिथौ शुद्धां सुदिवसे श्रीपुर्णगीतार्थिकौ देविदाससु

गीता
॥१९॥

आनंददास सुमल दालया संकलनं
आशा सकु-कथियात उपहार !

॥राजोवाच॥

गः श्रीगणेशायनमः॥ वादरायणस्ततेशोतुमिच्छामहे
वयम्॥ हरिर्यथागजपतिं ग्राह्यस्तममूमुचेत्॥ १॥ तत्कथा
सुमहापुराणं धन्यं स्वस्त्ययनं शुभम्॥ यत्र यत्रोत्तमश्लोको
भगवान्गीयते हरिः॥ २॥ सूत उवाच॥ परीक्षितैवं स तु वादरा
यणः प्रायोपविष्टेन कथासुचोदितः॥ उवाच विप्रः प्रति रामः
नम्यपार्थिवं मुदामुनीनां स दसिस्मश्रु रावताम्॥ ३॥ तुर्यः
मन्वतरे प्रोक्तं गजेन्द्रस्य विमोक्षणम्॥ द्वितीयादि त्रिभिस्त

तु विस्तरेणोपवरायते॥ १॥ द्वितीये तु गजेन्द्रस्य गङ्गाभिः
क्रीडतो जले॥ देवाद्ग्राह्यं हीतस्य हरिस्मृतिरुदीर्यते॥ २॥
आसीद्विखिरो राजस्त्रिकूट इति विश्रुतः॥ क्षारो देना वृतः श्री
मान्यो जनायुतमुच्छ्रितः॥ ३॥ तावती विस्तृतः पर्यक त्रिभिः
शृंगैः पयोनिधिम्॥ दिशः खरोच यन्नास्ते रौप्या यसहि र
रामयेः॥ ४॥ अन्ये श्वककुम्भः सर्वा रत्नधातुविचित्रितैः॥
नानाद्रुमलतागुल्मेर्निर्घोषैर्निर्झरांभसाम्॥ ५॥ सचाव

गः

२

निज्यमनांर्घिसमंतात्पयधुर्मिभिः॥ करोतिश्याम लो
भूमिंहरिस्सरकताश्मभिः॥६॥ सिद्धचारणागंधर्वविद्या
धरमहोरगैः॥ किन्नरैरुपरोभिश्चक्रीडद्विर्जुष्टकंदरः॥
७॥ यत्रसंगीतसन्नादैर्नदकुहममर्षया॥ अभिगार्जन्तिहर
यःश्लाघिनःपरशंकया॥८॥ नानारायपशुवातसंकुल
दोरायलंकृतः॥ चित्रदुमसुरोद्यानकलकंठविहंगमः॥९॥ रामः
सरित्सरोभिरछोदैः पुलिनैर्मशिवालुकैः॥ देवस्त्रीमञ्जुमा २

नोदसौरभाम्बुनिलैर्युतः॥१०॥ तस्यदोरायाभगवतोवरूपा
स्पमहात्मनः॥४॥ दानमृतुमन्त्रामआक्रीडंसुरयोषिताम्
॥११॥ सवतोलंकृतंदिव्यैर्नित्यपुष्पफलदुमैः॥ मंदारैःपारि
जातैश्चैपाटलाशोकचंपकैः॥१२॥ चूतैःप्रियालैःपनसै
राम्बेराम्रातकैरपि॥ क्रमुकैर्नारिकेलैश्चखनूरैर्वीजपूरकैः
॥१३॥ मधुकैःशालतालैश्चतमालैःरसनार्जुनैः॥ अरिष्टो
दुम्बरप्रक्षौर्वटैःकिंशुकचंदनैः॥१४॥ पित्रुमंदैःकोविदारैः

॥ सरलैः सुरदारुभिः ॥ द्वाक्षैः क्षुरं भाजं वृभिर्वदयं द्वाभ
 यामलैः ॥ १५ ॥ विल्वैः कपिलैर्जम्बीरैर्वृत्तैर्भक्ष्यातकादिभिः
 तस्मिन्सरः सुविप्रलं लसत्कांचनपंकजम् ॥ १६ ॥ कुमुदोत्प
 लकल्हारशतपत्रश्रियोर्जितम् ॥ मत्तषट्पदनिर्घुषं सकं
 तैश्च कलस्वनैः ॥ १७ ॥ हंसकारंडं कीरां चक्राकैः सारसैराप
 जलकुक्कुटकोयटिदात्यूहकुलकूजितम् ॥ १८ ॥ मत्स्यक
 च्छपसंचारचलत्पद्मरजपयः ॥ कंदं ववेत सवत्सनीपवंजू

वा

रामः

३

लकैर्वृतम् ॥ १९ ॥ कुन्दैः कुरवकाशकैः शरीषैः कुटजैर्गुदैः
 कुङ्कुमैः स्वर्णयूथिभिर्नागपुन्नागजातिभिः ॥ २० ॥ मल्लिका
 शतपत्रैश्च माधवीजालकादिभिः ॥ शोभितं तीरजैश्चान्यै
 र्निर्त्यर्तुभिरलंदुमैः ॥ २१ ॥ तत्रैकदा तद्गिरिकाननाश्रयः करण
 भिर्वारणायुधैश्चरन् ॥ सकंठकं कीचकवेणुवेत्रवद्विशालगु
 ल्मं प्रहृजन् च न स्पतीन् ॥ २२ ॥ यद्गंधमात्रादुरयोगजेन्द्राव्या
 घ्रादयो व्यालमृगाः सरवद्भाः ॥ महोरगाश्चापि भायादुवतिस

ग० गोरकुलाः सरभाश्वमर्यः ॥ २३ ॥ वृकावराहामहिषर्क्षश
॥ ४ ॥ त्यागोपुच्छशालावृकमर्कटाश्व ॥ अन्यत्रक्षुद्राहरिराः
शशादयश्चरन्त्यभीतायदनुग्रहेण ॥ २४ ॥ सचर्मतप्तः क
रिभिः करेणुभिर्वृतो मदच्युत्कलभैरनुदुतः ॥ गिरिगिरि
मृगापरितः प्रकंपयन्निषेव्यमारोलिकुलैर्मदाशनैः ॥ २५ ॥
स ॥ रोनिर्लपंकजरेणु रूषितं जिघ्रन् दूरा-मदविह्वलेश्वरामः
राः वृतः स्वदूयेन तृषादितेन तत्सरो वराभ्यासमथागमदु ॥ ४ ॥

तम ॥ २६ ॥ विगासतस्मिन्नमृतां वुनिर्मलं हेमारविन्दोत्पलरे
णुवासितम् ॥ पयोनिकामं निजपुष्करोद्भूतमात्मानमद्भिः
स्नपयन्नातक्रमः ॥ २७ ॥ स्वपुष्करेणोद्भूतशीकरां वुभिर्निषा
ययन्स्नपयन् यथा गृही ॥ घृणीकरेणुः कलभांश्च दुर्म
दोनाचयुक् चंकु पणोऽजमायया ॥ २८ ॥ तंतत्रकश्चिन्तप
दैवचोदितो ग्राहोक्लीषांश्चररोरुषाग्रहीत ॥ यदच्युये
वव्यसनं गतो गजो यथा बलं सोतिवलो विचक्रमे ॥ २९ ॥

गः
५

तथातुरं प्रथपतिं करे रावो विकृष्य मासांतरसावलीयसा ॥ वि
चक्रुः शुद्धी नधी यो परे गजाः पार्थिव्य ग्रहास्तारयितुं न चाशकन् ॥
३० ॥ नियुज्यतोरेवमिभेन्दु नक्रयोर्विकर्षतोरेतरतो वहिर्मि
थः ॥ समाः सहस्रं व्यगमन्मही पते स प्राणायोश्चित्रममं सता
मराः ॥ ३१ ॥ ततो गजेंद्रस्य मनोवत्तौ जसां कालेन दीर्घे रा मह रामः
नभूद्ययः ॥ विकृष्य मासास्य जले वसीदतो विपर्ययो भूत्स क
लं जलौकसः ॥ ३२ ॥ इत्थं गजेंद्रः स यदापसंकटं प्राणायस्पदे ५

हीविवशो यदृच्छ्या ॥ अपारयन्नात्मविमोक्षरोचिरंदध्या
विमोवुद्धिमथाभ्यपद्यत ॥ ३३ ॥ नमामिमेजातय आतुरंगजाः
कृतः करिण्यः प्रभवन्ति मोचितुम् ॥ ग्राहेण पाशेन विधातुः
वृत्तोप्यहंचतं यामि परंपरायणम् ॥ ३४ ॥ एकश्चने शो वलि
नोतको रगात्प्रचंडवेगादभिधावतो भूशंम् ॥ भीतं प्रयत्नं
परिपातियद्गयान्मुत्युः प्रधावत्पररांतमीमहि ॥ ३५ ॥ इ
ति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे गजेंद्रोपाख्याने द्वितीयोऽ

ग४
६

ध्यायः॥ ॥ वादगयशिरुवाच॥ एवं व्यवसितो बुद्ध्या समाधा
यमनो हृदि॥ जजाप परमं जाप्यं प्राज्ञमन्यनुशिक्षितम्॥ १
गजेंद्र उवाच॥ ॐ नमो भगवते तस्मै यतस्तच्चिदात्मकम् ॥
पुरुषायादिवी जाय परेशायाभिधीमही॥ २॥ यस्मिन्निदं येत
॥ श्वेदं येनेदं यद्वदं स्वयम्॥ योऽस्मात्परस्माच्च परस्ते प्रप
द्ये स्वयं भूवम्॥ ३॥ यः स्वात्मनीदं निजमायया र्पितं कचिद् रामः
भातं कचततिरोहितम्॥ अविद्वद्वक्साक्षुभयंतदीक्षते ६

स आत्ममूलोऽवतु मां पत्परः॥ ४॥ कालेन पचत्वमितेषु कृ
त्स्नशो लोकेषु पात्रेषु च सर्वहेतुषु॥ तमस्तदासीद्गहनं ग
भीरं यस्तस्य पारेऽभिविराजत विभुः॥ ५॥ न यस्य देवास्त
षयः पदं विदुर्जंतुः पुनः को हति गंतुमीरितुम्॥ यथा नट
स्याकृतिभिर्विचेषतो दुरत्ययानुक्रमणः समावतु॥ ६॥
दिदृक्षवो यस्य पदं सुमंगलं विमुक्तसंगा मुनयः सुसाधवः॥
चरत्यलोकव्रतमवराधने भूतात्मभूताः सुदृढसमेगतिः॥ ७॥

नविद्यते यस्य च जन्म कर्म वा न नाम रूपेण गुण दोष एव वा ॥
तथापि लोकाप्ययसंभवाय यः समापयातान्पनुकालं मृ
७ च्छति ॥ ८ ॥ तस्मै नमः परेशाय ब्रह्मणोऽनंतशक्तये अरू
पायोरूपाय नम आश्चर्यकर्मणो ॥ ९ ॥ नम आत्मप्रदीपा
यसाक्षिणो परमात्माने ॥ नमो गिरां विदुराय मनसश्चेतसाम
पि ॥ १० ॥ सत्वेन प्रतिलभ्याय नैष्कर्मणो विपश्चिता ॥ नमः केव
त्पनाथाय निर्वाणसुखसंविदे ॥ ११ ॥ नमः शान्ताय चोराय

रामः
७

मूढाय गुणधर्मिणो ॥ निर्विशेषाय साम्याय नमो ज्ञानघना
य च ॥ १२ ॥ क्षेत्रज्ञाय नमस्तुभ्यं सर्वाध्यक्षाय साक्षिणो ॥ १३ ॥
रूपाय तममूल्याय मूलप्रकृतये नमः ॥ १४ ॥ सर्वेन्द्रियगुणाद्
वे सर्वप्रत्ययहेतवे ॥ असताच्छाययोक्ताय सदाभासा
यैते नमः ॥ १५ ॥ नमो नमस्ते रिवलकारणाय निःकारणाय
द्रुतकारणाय ॥ सर्वांगमाग्राय महार्णवाय नमो पवर्गा
य पराक्षराय ॥ १६ ॥ गुणारणिच्छन्नचिदुष्मपाय तत्क्षो

गः भविस्रफूर्जितमानसाय॥नेष्कर्म्यभावेनविवर्जितागमस्व
 यंप्रकाशायनमस्करोमि॥१६॥मादृक्पुपन्नपशुपाशविमो
 क्षरायमुक्तायभूरिकरूरायनमोऽलयाय॥स्वाशानस
 र्वतुनुभन्मनसिप्रतीतप्रत्यगृशेभगवतेवृहतेनमस्ते॥१७
 आत्मात्मजातगृहवित्तजनेषुसक्तैर्दुःप्रापरायगुरासंगवि
 वर्जिताय॥मुक्तात्मभिःस्वददयेपरिभावितायभानात्मनेभ
 गकानमईश्वराय॥१८॥यंधर्मकामार्थविमुक्तिकामाभजे

रामः

८

तद्व्यंगतिमाप्नुवंति॥किंत्वाशिषोरात्यपिदेहमव्ययंकरो
 तुमेऽदभ्रदयोविमोक्षराम॥१९॥एकांतिनोयस्यनकचना
 र्थेवांछंतियेवैभगवत्प्रपन्नाः॥अत्यद्भुतंतत्त्वचरितंसुमंगलंभा
 यंतआनंदसमुद्रमग्नाः॥२०॥तमक्षरंब्रह्मपरंपरेशमव्यक्त
 माध्यात्मिकयोगगम्यम्॥अतीन्द्रियंसूक्ष्ममिवातिदूरमन
 न्नामाद्यंपरिपूर्णीमीडे॥२१॥यस्यब्रह्मादयोदेवावेदोलोका
 श्वराचराः॥नामरूपविभेदेनफलव्याचकलयाकृताः॥२२

गः यथार्चिषोऽग्नेः सवितुर्गर्भस्तयोनि र्यातिसंयात्य सकृत्स्वरो
 चिषः॥ तथाग्रतोयंगुणा संप्रवाहो बुद्धिर्मनः खानिशरीरसर्गः
 ॥२३॥ सर्वेन देवासुरमर्त्यतिर्यङ् नस्त्री न षष्ठो न पुमान्न जतुः
 ॥ नायंगुणाः कर्म न सन्न चासन्निषेधशेषो जयतादशेषः॥२४॥
 जिजीविषे नाहमिहाऽमुया किमंतर्बहिश्चावृतयेभ्यो न्या
 ॥ इच्छामि कालेन नयस्य विप्रवस्तस्य आत्मनो कावरास्य रामः
 मोक्षम्॥२५॥ सोहं विश्वसजं विश्वमविश्वं विश्ववेदसम् ६

विश्वात्मानमजं ब्रह्म प्रणतोस्मि परं पदम्॥२६॥ योग
 रंधितकर्मारोहदियोगविभाविते॥ योगिनो यं प्रपश्यं
 तियोगेशं तं न तोस्यहम्॥२७॥ नमो नमस्तुभ्यमसह्युवे
 गशक्तित्रयायाऽखिलधीगुणाय॥ प्रपन्नपात्राय दुरंत
 शक्तये कर्दिंदियारा मनवाप्सवर्मने॥२८॥ नायं वेदस्व
 मात्मानं यच्छक्त्या हं चिया हतम्॥ तंदुरत्ययमाहात्म्यं भ
 गवतमितोस्यहम्॥२९॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं गजेन्द्रमुप

२०
 १५
 ग४ वरिणीतनिर्विशेषं वस्त्राद्योविविधलिंगभिदाभिमानाः
 १० नैते यद्योपसम्पुर्निरिवत्तात्मकत्वात्तत्रारिवत्तामरमयो
 हस्तिविरासीत॥३०॥तंतद्वदार्तमुपत्यभ्यजगन्निवास
 स्तोत्रं निशम्यदिविजैः सहसंस्तुवाद्भिः॥द्वंद्वोमयेनगरुडेन
 समुद्यमानश्चक्रायुधोभ्यगमदाश्रयतो गजेन्द्रा॥३१॥सो
 ऽन्तःसरस्पुरवत्नेनगृहीतआर्तोदध्यागरुत्मतिहरिंरवउपा रामः
 तचक्रम॥उत्क्षिप्यसांबुजकरंगिरमाहकृच्छ्रान्नारायणा १०

१०
 ५
 ग४ रिवलगुरोभगवन्ममस्ते॥३२॥तंवीक्ष्यपीडितमजःसह
 ११ सावतीर्यसगाहमाशुसरसःकृपयो जुहार॥ग्राहादिपा
 टितमुरवादरिणागजेन्द्रसंपश्यतांहरिरमूमचकुस्रिया
 रां॥३३॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेत्तंती
 योध्यायः॥संवत्॥१६॥५०॥सालमिति फाल्गुणवदि
 १रोज४ शुभम्॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रामः ११

मानदास सुगत दासया संकलनं
 बाशा सफु-कथिमात उपहारः

म. ग. व. ल. १२२२

~~म. ग. व. ल. १२२२~~
म. ग. व. ल.

मानवस्य सुखतः तस्य संकलनं
वाशा सफुः कथित उपहारः ।